

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

ANTAL TAMÁS

HABILITÁCIÓS TÉZISEK

Szeged, 2013

I. A tudományos eredmények szemléje

A) Törvénykezési reformok a dualizmus kori Magyarországon

1. A kutatások tárgya

A bírósági szervezet kutatása ma reneszánszát éli, mivel az elmúlt másfél évtizedben – különösen 1997-ben, 2003-ban és 2012-ben – jelentős módosuláson ment keresztül a hazai törvénykezési szervezet, amely azonban nem előzmények és jogtörténeti hagyományok nélkül való. A polgári kor örökségét különösen jól illusztrálja az ítélőtáblák ismételt felállítása s a bírói szolgálati jogviszony szabályozása, valamint a rendszer intakt jellegének megteremtését és biztosítását szolgáló szervezeti–igazgatási reformok megvalósítása. Ugyanakkor a téma jogtörténeti feldolgozását alapjaiban hátráltatja az a körülmény, hogy a *Magyar Országos Levéltár* (jelenleg *MNL Országos Levéltára*) igazságügyi minisztériumi anyagának legjava 1956-ban elpusztult. A források összegyűjtése ezért nem végezhető el kizárólag az országos kutatóhelyek látogatásával, ahhoz a vidéki levéltárak aktív bevonása is szükséges: az intézményrendszer igazán részletes körülírása csak átfogó, tényfeltáró helyi és helytörténeti kutatásokkal kiegészítve végezhető el. Ez alatt elsődlegesen nem a királyi törvényszékek vagy ítélőtáblák ítélkezési gyakorlatának vizsgálatát értem, hanem a konkrét szervezeti megoldások bemutatását.

A kutatást szintén nehezítette a szakirodalmi feldolgozottság részben az előbbiekből következő hiánya, töredezettsége is. Átfogó, teljességre törekvő monográfiát sem a dualizmus korában, sem később nem alkottak, hanem a perjog keretében érintették leginkább a bírósági szervezet kérdését. Kivételként a kiemelkedő igazságügyi reformok idejében jelentek meg rövidebb, kapcsolódó írások – leginkább a szakfolyóiratokban (*Jogtudományi Közlöny*, *Ügyvédek Lapja*, *Jogállam*, *A Jog*, *Magyar Themis*) vagy a sajtóbeli publicisztika formájában. A műfaji sajátosságaik miatt azonban önállóan ezek nem nyújtanak elegendő információt az áttekintéshez, de egybegyűjtve s rendszerezve őket már betekintést nyerhetünk az egyes jogintézmények fejlődésébe és azok egykorú kritikájába. A rendelkezésre álló jelenkori szakirodalomban különösen becsülendő MÁTHÉ GÁBOR értekezése, amely a magyar polgári korszak igazságszolgáltatási szervezete alapjainak létrehozásáról és az azt követő első nagy reformperiódusról nyújt alapos képet, valamint STIPTA ISTVÁN könyve a magyar bírósági szervezet intézménytörténetéről.¹

2. Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter²

A dualizmus kori magyar bírósági szervezet folyton változó, alakuló és tökéletesedő formát mutatott. Ilyenképpen állandó törvénykezési szervezetről csak meghatározott periódusokon – gyakorlatilag évtizedeken – belül beszélhetünk. Mind a rendes, mind a különbíróságok

¹ MÁTHÉ GÁBOR: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. Budapest, 1982., STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, ²1998. Lásd még NÁNÁSI LÁSZLÓ: *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945*. Budapest, 2011., KORSÓSNÉ DELACASSE KRISZTINA: *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon*. Budapest–Pécs, 2012.

² Szilágyi Dezső igazságügyi reformjairól (1890–1900). In: Jogtörténeti tanulmányok VIII. Szerk.: Kajtár István. Pécs, 2005. 9–28. p., Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter emlékezete. In: Jogtudományi Közlöny. Szerk.: Vörös Imre. 2010. június. (6. szám) 318–320. p., Nevezhetetlen ambíciók feszítik. Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter emlékére (OTKA K 101735). In: Élet és Tudomány. 2013. június 21. (25. szám) 777–779. p., Reforms of the Judicial System in the Era of Dezső Szilágyi. In: Ius et legitimitatio. Tanulmányok Szilberekny Jenő 90. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Szabó Imre. Szeged, 2008. 9–16. p.

egymást kiegészítő átalakítások útján nyerték el végleges – klasszikusnak tekinthető – formájukat az első világháború előtt. A doktori értekezésem jelentős kibővítésével közreadott monográfiámban,³ továbbá az ahhoz kapcsolódó korábbi és későbbi publikációimban ebből a sokrétű folyamatból a 19. század utolsó évtizede jellemző eseményeinek még nem vizsgált történéseit elemeztem: jelesül az ítéltáblai reformot és a hozzá illeszkedő bírói szolgálati jogviszonnal összefüggő módosításokat, valamint az esküdtszék (*jury*) intézményének magyarországi fejlődését, kiemelve belőlük a karizmatikus igazságügyi miniszter, Szilágyi Dezső (1889–1895) eredményeit.

Az általa beterjesztett és elfogadtatott számos törvénycikk közül vizsgáltam továbbá az osztrák-magyar konzuli bíraskodás modifikációjáról szólót (1891: XXXI. tc.),⁴ valamint az angol mintájú, bifurkációs választási bíraskodás bevezetésére tett első, 1891. évi kísérletet⁵ – az utóbbival tisztelegve mesterem, RUSZOLY JÓZSEF professzor munkássága előtt.⁶ Mindkét utóbbi téma önmagán túlmutató: mély betekintést nyújtanak a dualizmus közjogi rendszerébe, megmutatva a reáluniós viszonyok, az osztrák és magyar sajátos államkapcsolat, valamint a 19. századi parlamentarizmus Achilles-sarkait, egyúttal adalékul szolgálnak azon közjogi viták történetéhez, amelyek végig kísérték a dualizmus korát, illetve érzékeltetik a külföldi jogrendszerek Magyarországra irányuló hatásmechanizmusát is.

A polgári eljárásjog általam áttekintett intézménye, a községi bíraskodás szintén köthető Szilágyi Dezsőhöz a modern eljárásjogi alapelvekre helyezett sommás eljárás meghonosításán (1893: XVIII. tc.) és a perrendtartás kodifikációján keresztül.⁷ Szilágyit szakmai tudása, felkészültsége, műveltsége és intelligenciája messze kortársai felé emelték. Elszántsága, szakmai fanatizmusa évtizedekre meghatározó eredményekkel ajándékozta meg az ország törvénykezési szervezetét, amely 1920 után is ezekből az alapokból táplálkozott. Még életében elismerték kortársai szellemi katedrálisát: mutatta ezt, hogy a millennium évében s a következőkben ő töltötte be a képviselőház elnökének méltóságát. Az 1894: V. tc. nyomán végrehajtott délvidéki – leginkább Bács-Bodrog, Torontál és Temes vármegyei – századfordulós állami telepítések alkalmával az Apatin külterületén lévő telepes községet róla nevezték el, amely ma is ápolja névadója emlékét (Szilágyi, *Svilojevo*).⁸

³ *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtszék.* = Dél-alföldi évszázadok 23. Szeged, 2006. [351 p.] (A továbbiakban: *Törvénykezési reformok*.)

⁴ *A konzuli bíraskodás a dualizmus korában. Az 1891. évi XXXI. tc. létrejötte.* In: *Publicationes Doctorandorum Juridicorum. Tomus IV.* Szeged, 2004. 5–52. p., *History of the Institutions of Austrian-Hungarian Consular Jurisdiction.* In: *East European and Russian Yearbook of International and Comparative Law 2008–2009. Vols. 2–3.* Editor: William E. Butler. (Publisher: Pennsylvania State University, Dickinson School of Law, USA) California, USA, 2010. 129–142. p., *A Historical Institution: Consular Jurisdiction with Special Regard to the Austro-Hungarian Monarchy.* In: Radu I. Motica, Lucian Bercea, Viorel Pasca (eds.): *Conferinta Internationala Bienala / Biennial International Conference Timisoara, Universul Juridic.* Bucharest, Romania, 2011. 15–29. p.

⁵ *A választási bíraskodás dualizmuskori intézménytörténetéhez. Szilágyi Dezső első bifurkációs javaslata (1891).* In: *Emlékkönyv Dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Szerk.: Homoki-Nagy Mária és Balogh Elemér. = *Acta Juridica et Politica Szeged. Tomus LXXIII.* Szeged, 2010. 9–29. p.

⁶ RUSZOLY JÓZSEF: *A választási bíraskodás Magyarországon 1848–1948.* Budapest, 1980., Uő.: *A választási bíraskodás szabályozásának története hazánkban a reformkortól az 1945. évi VIII. tc. megalkotásáig.* = *Acta Juridica et Politica Szeged. Tomus XXVI. Fasc. 7.* Szeged, 1979.

⁷ *A magánjogi községi bíraskodás Magyarországon, különös tekintettel Hódmezővásárhelyre (1877–1944).* In: *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2011.* Szerk.: Kovács István és Presztóczi Zoltán. Hódmezővásárhely, 2012. 25–40. p., *A községi bíraskodás és az 1911. évi Polgári perrendtartás.* In: *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon. (V. Szegedi Jogtörténeti Napok)* Szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2013. 9–19. p.

⁸ *Az állami telepítések jogi szabályozása Magyarországon a dualizmus korában, különös tekintettel a Délvidékre.* In: *Acta Universitatis Szegediensis. FORVM Szeged.* Főszerk.: Homoki Nagy Mária. 2012. 1. szám. 5–32. p.

3. A királyi ítélőtáblák reformja⁹

Az ítélőtáblák területi szétesztása – korabeli szóhasználattal: decentralizációja – már évtizedek óta óhajtott és tervezett szervezeti reformja volt a kormányszábnak. Szilágyi Dezső 1889-ben meghirdetett programja előtt azonban egyetlen igazságügy-miniszter sem vállalta e feladatot – s főleg annak következményeit, noha mindenki egyetértett abban, hogy a két ítélőtáblával (Budapesten és Marosvásárhelyt) működő, 1868-ban a kiegyezés idejének megfelelően centralizált szervezeti forma hosszabb távon nem elégítheti ki a modern, európai szintű judikatúra igényeit. Különös, de abban az időben is egyfajta „európaiság eszme” és bizonyos fokú kényszer lebegett a társadalmat és a jogi intézményrendszert átalakítani szándékozók előtt. Az eltökéltség az 1890 utáni évtizedben érett be: Szapáry Gyula, Wekerle Sándor és Bánffy Dezső kormányai megkezdték a közjogi reformokat, amelyeket kettős kényszer motivált: a belső szükség, illetve a Magyarország és a Lajtán túli tartományok között keletkezett államjogi viták.

Az „igazságügyi reformáció” először a szervezeti kérdéseket érintette: úgy határozott a kormányzat, hogy az eljárásjogi törvények megalkotása előtt kell a bírósági és ügyészségi szervezeten szükséges változtatásokat végrehajtani. Mások a szervezet átalakítását korainak tekintették. Valójában a munkálatok egymás mellett folytak: javában készültek az eljárási kódexek tervezetei is, amelyekből a Bűnvádi perrendtartás (1896: XXXIII. tc., 1897: XXXIV. tc.) s a közigazgatási bíráskodásról szóló törvény (1896: XXVI. tc.) a vizsgált periódusban meg is született, a Polgári perrendtartásra (1911: I. tc.) azonban az eredeti tervekkel szemben még egy évtizedet várni kellett.

Az 1890: XXV. tc. megalkotásában, az új királyi ítélőtáblák szabályozásában egyetlen neuralgikus pont létezett, s ez nem is elsődlegesen jogi kérdésként merült fel: a székhelyek megválasztása. Egyetlen magyar nagyváros sem szándékozott küzdelem nélkül hagyni a gazdasági-társadalmi felemelkedést sejtető ítélőtábla megszerzésének lehetőségét, így már a törvénytervezet megalkotásának időszakában aktív kampányba kezdtek. Az újonnan királyi ítélőtáblát nyert kilenc város – Kassa, Debrecen, Nagyvárad, Kolozsvár, Temesvár, Szeged, Pécs, Győr és Pozsony – mindegyikének bemutattam a megmozdulásait és az anyagi áldozatvállalását – bár nehezítette e nemes feladatot, hogy többségük ma nem Magyarország területén található. Más városok – mint Sopron, Szombathely, Arad és Eperjes – szintén versengtek, azonban sikertelenül. Az ítélőtáblai székhelyek e szerinti meghatározása védhető, ugyanakkor bírálható is volt. Aránytalanságok ugyanis valóban keletkeztek: a budapesti tábla mellett a Dunántúlon, a Dunán-innen és a Felvidéken csak két-két királyi tábla létesült (Pécs, Győr, valamint Pozsony és Kassa), a Tiszán-innen egy sem, míg a Tiszántúlon és Erdély Király-hágón inneni területén Debrecenben, Nagyváradon, Kolozsvárott, Temesváron és Szegeden is szerveztek ítélőtáblát.

⁹ *Törvénykezési reformok... i. m. 21–136. p.; Egyiknek sikerült, másoknak nem. A királyi ítélőtáblák újjászervezéséről (1890–1891).* In: Szeged. Szerk.: Tandi Lajos. 2003. január. 10–12. p., *A debreceni ítélőtábla megszervezése (1890–1891).* In: Belvedere. Szerk.: Kiss Gábor. 2003. február–március. 4–12. p., *Az ítélőtáblák újjászervezése (1890).* In: Jogtudományi Közlöny. Szerk.: Vörös Imre. 2003. október. (10. szám) 432–439. p., *Az ítélőtáblák decentralizációja (1890–1891).* In: Bírák Lapja. Szerk.: Uttó György. 2003. 2. szám. 74–82. p., *A debreceni Királyi Itélőtábla megszervezésének és Puky Gyula elnökségének története.* In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIX. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2002–2003. 215–230. p.; *A nagyváradi ítélőtábla felállítása (1890–1891).* In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Mezey Barna, Révész T. Mihály. Budapest, 2006. 12–31. p., *Szilágyi Dezső, Lehoczky Kálmán és a pozsonyi ítélőtábla szervezése.* In: Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Máthé Gábor, Révész T. Mihály, Gosztonyi Gergely. Budapest, 2013. 13–21. p., *Organisation of the Appeal Court in Timișoara (1890–1891).* In: Studii și Cercetări Juridice Europene. Conferența Internațională a Doctoranzilor în Drept. Timișoara, aprilie 2010. Redactor: Ioana Mogoș, Monica Stoian. Timișoara, Romania, 2010. Vol. II. 44–55. p.

Minden esetre a decentralizáció az egész országot átható várakozást és alapvetően megelégedést hozott. Amely városok királyi táblához jutottak, 1891. május 5-én ünnepeltek, a többiek pedig igyekeztek alkalmazkodni. Gyakorlati problémát vetett fel a korábbi két ítélőtábla bírának megfelelő szétosztása is. Nyilvánvaló volt, hogy egyikük sem szándékolta elhagyni a fővárost vagy Marosvásárhelyt. Azonban a dualizmus éveiben a bírák átszervezés időszakában mobilakká váltak: ahová kinevezték őket, oda költöztek családjukkal egyetemben. A legritkább esetben fordult elő egy bíróval, hogy egész pályafutása alatt egy helyen szolgáljon: díjtalan, majd díjazott gyakornoki állását követően rendszerint az előző működési helyétől eltérő törvényszékhez (járásbíróshoz) nevezték ki albírónak, majd megint máshová törvényszéki bírává, s ha eljutott az ítélőtábláig – először rendszerint berendelt kiegészítő bírói, majd létszámfelletti s végül rendes ítélőtáblai bírói minőségben –, ismét költözhetett. A decentralizációkor az egykori budapesti ítélőtáblai bírák egy részét megtartották a fővárosi táblánál, azonban a jelentősebb részüket vidékre irányították. A marosvásárhelyi bírákat vagy ismét Marosvásárhelyt vagy Kolozsváron helyezték el. Ez egyben azt is jelentette, hogy a vidéki táblák bírának legjava továbbra is a korábbi, már tapasztalt és gyakorlatot szerzett ítélőtáblai bíróból került ki, s csak aránylag kevesebb törvényszéki és csupán néhány járásbíró nyert előrelépési lehetőséget az átszervezésben. A „mindenki lép előre egyet” elv 1891-ben szerencsére nem érvényesült: az ítélőtáblákba fektetett bizalom megkívánta, hogy magas fórumon érdemeket szerzett kiválóságokkal töltsék be az ítélőtáblai bírói helyeket, s nem a lokálpatriotizmus elvén. A táblák vezetésével pedig jobbra kúriai bírákat vagy kiemelt hatáskörű törvényszékek vezetőit bízták meg, de semmi esetre sem a székhelyek szerinti törvényszékek elnökeit. Nem kétséges a miniszter ebbéli eljárásának helyessége. Az ítélőtáblai bírák tényleges elosztását egyébként a *Budapesti Közlöny* hivatalos és az *Ügyvédek Lapja*, valamint a helybeli sajtótermékek félhivatalos híradásai nyomán rekonstruáltam.

4. A bírák jogállásának új szabályozása¹⁰

Az ítélőtáblák reformjával összefüggésben dolgozta ki az igazságügy-miniszter a bírói és ügyészi szervezet – pontosabban: szolgálati jogviszony – némely elemének módosításáról szóló 1891: XVII. tc.-et. Organikus következménye volt mindez a decentralizációnak, ugyanakkor attól függetlenül is felfrissítette és racionalizálta a bírák „társadalmát”. Az alapvető cél az volt, hogy az új felsőbbbírói rendszert felhasználva az ítélkezés színvonalát emeljék, a bírói kvalitást pedig felemeljék azon nivóra, melyet az ítéletbe vetett közbizalom, továbbá a szóbeliség és a közvetlenség elveinek érvényesítése megkívánt. A törvény legfőbb *novuma* a felügyeleti jog új keletű szabályozása volt. A javaslat kidolgozói és a szakmai bírálók egyetértettek abban, hogy az adminisztratív felügyelet orgánumai ne meghatározott fórumok vagy kollegiális szervek, hanem azok elnökségei legyenek. A szaktudást is tekintve a királyi törvényszékek feletti ügyviteli, ügykezelési felügyelet leghatékonyabban az új ítélőtáblák vezetői által volt ellátható. Belső és nem külső felügyeleti szabályok voltak ezek, amelyek a jogkereső közönségre, valamint az eljárásjogra semmilyen direkt vagy releváns befolyást nem engedtek. A „több kézbe” osztott felügyeleti tevékenység végül egy felsőbb szinten futott egybe: ezt nevezték igazságügy-miniszteri főfelügyeletnek. A bírák személyi s

¹⁰ *Törvénykezési reformok...* i. m. 137–169. p.; *A bírák nyugdíjazása Magyarországon (1867–1945)*. In: Magyar Jog. Főszerk.: Németh János. 2003. december. (12. szám) 723–728. p., *A bírói jogviszony reformja Magyarországon a dualizmus korában (1891)*. In: Publicationes Doctorandorum Juridicorum. Tomus III. Szeged, 2003. 5–32. p., *A magánvád szabályozása Magyarországon a dualizmus korában* In: Jogtörténeti Szemle. Szerk.: Tóth Béla. 2004. 1. szám. 26–34. p., *A bírói hatalom gyakorlásának jogszabályi változásai a dualizmus korában (1890–1914)*. In: Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. (IV. Szegedi Jogtörténeti Napok.) Szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2011. 9–21. p.

ítélkezési függetlenségét mindez nem érintette; azokat a magyar történeti alkotmány egyéb törvényei (főként az 1869: IV. tc., az 1871: VIII. tc. és az 1871: IX. tc.) biztosították.

A másik lényeges újítást a törvény rendelkezései alapján kiadott miniszteri rendelet jelentette, amely a bírák szakképzettségének emelését célozta, megszüntetve a bírói és az ügyvédi minősítés közötti diszkrepanciát. Míg 1869 és 1891 között a bírói szakvizsga követelményei nem emelkedtek oly magasra, mint az ügyvédeké, addig a reformmal a két eljárás uniformizálása nélkül próbálták meg a színvonalak közti különbséget felszámolni. Mivel az egységes jogi szakvizsgát csak 1913-ban vezették be, lényeges biztosítékot jelentett az új szabályozás. Érdemes ugyanitt felfigyelni a szakvizsga megszerzése törvényi s rendeleti követelményeinek a maiéhoz nagyban hasonló mivoltára!

A királyi törvényszékek és járásbíróóságok megerősítését az új előléptetési rendszer és az albírák törvényszéki berendelése biztosította, s egyben lehetővé tette, hogy a kiváló erők ne vonassanak el addigi helyükről, ugyanakkor a fizetési és rangbeli előmenetel mégis biztosítva legyen számukra. Az albírák törvényszéki egyéves pályakezdése pedig ma is megszívlelendő: ugyan az albírák nagyobb igazságszolgáltatási tapasztalattal bírtak, mint napjaink fogalmazói vagy bírósági titkárai, azonban szakmaiságuk megfelelő szintjét mégis az szavatolta, hogy kinevezésük után nem egyesbíróként jártak el azonnal a járásbíróóságokon, azaz első fokon, hanem előbb mint törvényszéki tanács tagjai szerezhettek kellő tapasztalatot felkészült bírák irányítása mellett. Apró rendelkezésnek tűnhet ez a jogszabályban, azonban mégis példaadó lehetne korunk novíciusai számára.

5. Az esküdtszék Magyarországon¹¹

A dualizmuskori törvénykezési szervezet kutatásának második nagyobb témakörét az esküdtbíróóságok hazai megszervezése és működése képezte. Vizsgáltam a jelenséget az 1867–1868. évi ismételt felállításukkal, majd az 1896–1897-ben megvalósított átszervezésükkel összefüggésben. Az esküdtszék 1867-ben nem volt teljesen hagyományok nélküli a magyar jogban, hiszen az 1848: XVIII. tc. létrehozta a sajtóesküdtszékeket, amelyek szervezését és eljárását Deák Ferenc rendeletileg szabályozta is 1848 áprilisában. Mindezt BOTH ÖDÖN dolgozta fel részletesen és RÉVÉSZ T. MIHÁLY folytatta.¹² A hamarosan kitörő szabadságharc az esküdtszéki bíráskodást teljességgel meghiúsította, így az 1867-ben a Horvát Boldizsár által átvett forma tartalommal való megtöltése a dualizmus évtizedeire hárult. Kezdetben a sajtóperekre a volt kerületi táblák székhelyén alakult vegyes bíróságok bírtak hatáskörrel (1869–1871),¹³ majd később külön jogkörrel felruházott törvényszékek jártak el 1900-ig. A felvetett szakmai problémákra a külföld számos megoldást kínált: az esküdtszék szerte Európában elterjedőben volt.

¹¹ *Törvénykezési reformok...* i. m. 173–278. p.; *A sajtóesküdtszékek és működésük szabályozása Magyarországon (1867–1896)*. In: *Publicationes Doctorandorum Juridicorum*. Tomus II. Szeged, 2003. 4–38. p., *Egy szírom a közszabadság virágából. Az esküdtszék újjászervezése Szegeden (1899–1900)*. In: Szeged. Szerk.: Tandi Lajos. 2004. november. 6–9. p., *Az esküdtszékek reorganizációja (1896–1900), különös tekintettel Debrecenre*. In: *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXX*. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2004–2005. 195–215. p., *Egy szegedi verdikt – az Eremits-gyilkosság (1904)*. In: *Szegedi Műhely*. Szerk.: Péter László. 2006. 1. szám. 1–11. p., *The Jury in Hungary*. In: *Зборник Радова (Collected Papers)*. Главни уредник (Editor in chief): Др Драгиша Дракић (Dr. Dragisa Drakic). XLII. 1–2/2008. Novi Sad Faculty of Law. Novi Sad, Serbia, 2008. 927–939. p., *The Codification of the Jury Procedure in Hungary*. In: *The Journal of Legal History*. Vol. 30, No. 3, December 2009. Editor: Neil Jones. (Publisher: Routledge, UK) 279–297. p.

¹² BOTH ÖDÖN: *Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtzéki rendelet*. = *Acta Juridica et Politica*. Tomus VII. Fasc. 1. Szeged, 1960., RÉVÉSZ T. MIHÁLY: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon (1867–1875)*. Budapest, 1986.

¹³ *Adalék a vegyes bíróságok történetéhez. A debreceni vegyes bíróság (1869–1871)*. In: *Debreceni Szemle*. Főszerk.: Gunst Péter. 2003. december. (4. szám) 547–570. p.

Vizsgáltam a korabeli szakirodalom és jogesetek útján az esküdtszékek szervezésének elméleti kérdéseit: az esküdtképesség meghatározását, a cenzusokat, a visszautasítási jogot, a vádesküdtszéket, a szavazatarányokat és azt, hogy az esküdtek csupán ténykérdésekben döntsenek-e vagy netán jogkérdésben is, valamint a bűnvádi eljárás kapcsolódó intézményeit. Az 1867. május 17-én kiadott esküdtszéki rendelet döntően az 1848. évit vette alapul, de hamar számos kiegészítésre szorult: több mint húsz egyéb jogforrást találtam, melyek az esküdtszéki eljárás kisebb-nagyobb elemeit szabályozták hazánkban. Ezekből s jogesetekből kíséreltem meg a maga teljességében összeállítani a korabeli sajtóesküdtszéki eljárás menetét.

Az esküdtszék már a kezdetekkor vegyes hazai fogadtatásban részesült: a legtöbben kötelességszerűen dicsérték, ellene kevesen mertek szólni, azonban a sajtóból kiérződött, hogy az esküdtek némelykor nem a törvény pontos szabályai szerint jártak el. Ennek oka az általam az esküdtszék teljes szabadságának nevezett elvben nyugodott: úgy értelmezték, hogy az esküdtek saját lelkiismeretükön kívül materiálisan semmi másnak – *ad absurdum* még a törvénynek – sincsenek alávetve. Ezen a ponton érhető tetten az esküdtszék árnyoldala, mivel az alaki hibában nem szenvedő felmentő verdikttel szemben egészen 1914-ig nem volt helye semmisségi panasznak – akkor sem, ha abban az anyagi jogot helytelenül alkalmazták.

Midőn 1896 szeptemberében az országgyűlés végre a Bűnvádi perrendtartás javaslatát tárgyalhatta, az esküdtszéki hatáskör kiterjesztése iránti vágy generálisnak mutatkozott. Még a *jury*-t ellenzők is kénytelen kellet belenyugodtak az intézmény adaptálásába. A jogász és a laikus közvélemény egyaránt az ítélezés intakt jellegének fokozódását várta tőle. Ugyan voltak negatív tapasztalatok a sajtóperekkel kapcsolatban, de mindenki abban bízott, hogy a törvényi szabályozás kellően körültekintő lesz, és kiküszöböli az esetleges hibákat. Ezért a Szilágyi Dezső szellemi vezetésével megalkotott Bűnvádi perrendtartást (1896: XXXIII. tc.) egyöntetűen támogatva fogadta el az országgyűlés. Az esküdtszéki szervezeti törvényt (1897: XXXIII. tc.) és a Bp.-t hatályba léptető törvényt (1897: XXXIV. tc.) illetően azonban, ahol lehetett, az ellenzéki oldalon obstruáltak. Az esküdtszékek szervezésénél a legmarkánsabb politikai vita egyébként az őslajstrom és a szolgálati lajstrom megalkotásával kapcsolatban merült fel. A vitának abból a szempontból volt jelentősége, hogy elméletben szervezhető teljesen kormányfüggő esküdtszék, ha a berendelt esküdtek kiválasztásában (akkori szóval: szelektálásában) a közigazgatási elemek kerülnek túlsúlyba.

A gyakorlat nem igazolta az ellenzék aggályait a kiválasztás körül. A következő évek szakirodalmát áttanulmányozva egyetlen közleményt sem találtunk, amely a *jury* szervezeti szabályait támadta volna. Minden kritika az eljárásjogi szabályokat boncolta. Ugyanis a szakma végletesen fogadta az új esküdtszékeket: a jogászok egy része – főként az elméleti jogászság – szinte istenítette őket; minden büntetőeljárások leges-legjobbikának tartották, s folyamatosan érveltek az esküdtszék vívmányai mellett. Mások éppen ellenkezőleg: szinte diabolikus intézményt láttak benne, amely megrontja a judikatúrát és lábbal tapodja a bűnvádi eljárás komolyságát. Számos gyakorló jogász – főleg Vargha Ferenc koronaügyész-helyettes! – alkalmatlannak találta a laikus bírákat a komoly feladatra.

A 19. század utolsó harmadában a jogállamiság eszméjének *sine qua non*-ja volt az esküdtszék minden fejlett európai államban. Nem lévén alkotmánybíráskodás, a törvények pozitívizmusa megdőrtését és kontrollját ünnepezték benne, ugyanakkor a textualizmusra alapozó bírói hatalom megfékezésének eszközét is az esküdtszékben találták meg, mivel Európa-szerte bizalmatlanság ébredt a hivatásos (kinevezett) bírakkal szemben. Az új, demokratikus, liberális intézmények legfőbbikeként tisztelték a *jury*-t, mely egy félévszázadra a szabadelvű jogrendszerek értékrendjében a legelőkelőbb helyre került. Ettől az áramlattól hazánk sem tartózkodhatott.

Az első világháború azonban általában megdöntötte a liberális államkoncepciót s vele együtt az esküdtszékek toposzát: 1914-ben a magyar kormány is felfüggesztette működésüket, később pedig sosem aktiválta újra.

B) Magyar városigazgatás-történet 1848-tól 1990-ig

1. A kutatások tárgya

A várostörténet valóban ezerarcú. Benne minden város egy-egy sajátos társadalmi és jogi sziget, amely a hasonlóságok és sztereotípiák ellenére önálló és jellegzetes élettel, mondhatni *ex libris*-szel bír. A magyarországi közigazgatás-történetnek a városok köré fonódó kutatási irányzata ugyancsak bizonyítja azt is, hogy az egyeditől haladva vezet a helyes út az átfogó fejlődés irányvonalainak felismeréséhez. Ezért az ilyen települések – a királyi szabad városok és a mezővárosok, majd a törvényhatósági jogú s a községi közigazgatásba beosztott városok, végül a szovjet típusú tanácsrendszerbe tagolt városok – jogtörténetét feltáró, tudományos igényű vizsgálódások elengedhetetlen pillérei a megalapozott szakmai következtetéseknek, egyszersmind hozzásegítenek közvetlen környezetünk múltjának és jelenének megértéséhez.

Az 1848-tól 1990-ig terjedő másfél évszázad Magyarországának mindhárom főbb városigazgatási, egyszersmind közigazgatási korszakával külön-külön is monografikusnak minősülő terjedelemben foglalkoztam – három nagyváros: Debrecen, Hódmezővásárhely és Szeged konkrét példáján. Tudomásom szerint CSIZMADIA ANDOR óta¹⁴ a maga nemében ilyen átfogó képet kortárs kutató nem festett a rendiség utáni hazai városi közigazgatás-történetről.

2. A tiszta népképviselői kora Debrecen szabad királyi városban¹⁵

E témában az 1848: XXIII. tc. keletkezése és végrehajtása történetét dolgoztam fel. Benne ábrázoltam az említett törvény létrejöttének előzményeit és folyamatát: a szabad királyi városok joghelyzetének vitáját s átmenetinek szánt rendezését az utolsó rendi országgyűlésen (1847–48). Hozzá kapcsolódóan egy terjedelmes forráspublikációt is közreadtam: ama két törvényjavaslatot, melyeket az utolsó magyar rendi országgyűlésen a szabad királyi városok részletes szabályozása végett tárgyaltak a követek. Az 1848. évi forradalom következtében a kerületi üléseken csaknem végig vett, teljes liberális javaslat mégsem kerülhetett a karok és rendek országos plénuma elé, de a jelentőségét mutatja, hogy az 1843–44. évi országgyűlést követően e javaslat vált a helyi szintű polgári átalakulás szervezeti és jogi kereteit kijelölő, későbbi sommás városi törvény elméleti és szövegezési alapjává.¹⁶ Mindennek a kutatási módszertana rendhagyó volt: nem lévén a kerületi üléseknek hivatalosan szerkesztett jegyzőkönyve, a korabeli sajtóból és okirati forrásokból kellett a kerületi vitákat, valamint a Szentkirályi Móric által beterjesztett bizottsági javaslat szövegen végrehajtott módosításokat összegyűjteni, illetve rekonstruálni.

Míg az első résztéma az 1848: XXIII. tc. megalkotásának a folyamatát és a jogintézményeit mutatja be, addig a második annak végrehajtását és gyakorlatát tartalmazza egy konkrét szabad királyi város, Debrecen példáján. Az 1848–49., valamint az 1861. évi s az 1867-től 1872-ig tartó debreceni közigazgatás és népképviselői közgyűlés bemutatásánál a közigazgatás-történetileg releváns eseményeket, intézményeket vettem vizsgálat alá a korszak

¹⁴ CSIZMADIA ANDOR: *A magyar városi jog. Reformtörekvések a magyar városi közigazgatásban*. Kolozsvár, 1941.

¹⁵ *Város és népképviselői. Az 1848:XXIII. tc. intézményei Debrecenben (1848–1872)*. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 36. Szeged, 2011. [352 p.] (A továbbiakban: *Város és népképviselői*.) A kötetben szereplő, eredendően ugyan elkülönülten keletkezett írások azonos tudományos szándékkal és módszerrel készültek, ezért egymáshoz illesztve, azok viszonylagos egységgé simulnak. A közöttük fennálló, mélyebb logikai összefüggések ma már nyilvánvalóak előttem, s minden bizonnyal azzá lesznek az olvasó számára is – ezért véltem indokoltnak az együttesen történő kiadásukat.

¹⁶ *Város és népképviselői*... i. m. 15–94. p.; *A szabad királyi városokról szóló javaslatok az utolsó rendi országgyűlésen és az 1848: XXIII. tc. keletkezése*. In: 'Blazovich László Emlékkönyv'. Szerk.: Balogh Elemér, Homoki-Nagy Mária. = *Acta Juridica et Politica Szeged*. Tomus LXXV. Szeged, 2013. 21–40. p. [Sajtó alatt.]

közjogi és helytörténeti sajátosságait figyelembe véve. A megírásakor azon gondolat vezérelt, hogy a több mint ezeroldalmi jegyzőkönyvi anyag és a kapcsolódó irományok átolvasásával szerzett ismeret, s az eseményekről kialakult összkép csak részletesen, mennél több adattal tolmácsolható hiteles módon. Nem csupán néhány jelenséget kívántam kiemelni, hanem arra törekedtem, hogy mennél pontosabb, realistább tényanyag legyen megismerhető e munkám által. Úgyszintén igyekeztem az alkotmány- és jogtörténeti intézményeket a gyakorlatban bemutatni azon naturális környezetben, amelyben kibontakoztak. A közigazgatási jog ma is a legtágabb, legkomplexebb jogterület, számtalan, egymáshoz lazán illeszkedő terrénumból tevődik össze; de ez jellemezte a 19. század közepének részint a szokásjogon, részint a törvényeken és rendeleteken nyugvó közjogát, államjogát is.¹⁷

Jelentősége folytán a tárgy vizsgálatakor nagy hangsúlyt fektettem a népképviselői közgyűlés tagjainak megválasztására, jogállására és a tisztújítások módjának s eredményének bemutatására. A részben átalakult összetételű, azonban a korábbi évek közéletéből is számos ismert szereplőt tartalmazó új közgyűlés és városvezetés feladatait s eredményeit külön vizsgáltam 1848-ban és 1849-ben, mivel a kormány s az országgyűlés debreceni tartózkodása indokolt választóvonalat húzott az események közé: 1849 tavaszán Debrecen közéletének irányítása részben az Országos Honvédelmi Bizottmány kezébe került, amely tény nem kevés feszültséget gerjesztett a közgyűlés, a helyi tisztségviselők és az OHB között. Megemlítendő továbbá az 1861. évi országos közjogi vita, amely Debrecen sem kerülte el, mi több: a hazaszeretet szép példáját állította elének, és szintén tanulságos volt a kiegyezés fogadtatása – pontosabban a meghaladott neoabszolútizmus korabeli meg- és elítélése.¹⁸

Az 1848: XXIII. tc. második és harmadik korszaka időben (is) elkülönült; az utóbbiból a figyelmet az utolsó újjászervezésre s az 1867. évi fontosabb eseményekre terjesztetem ki, majd az elkövetkező, a dualizmus kori magyar városigazgatás szempontjából is lényeges közjogi változásokra, kihívásokra s az azokra Debrecen közönsége által 1868 és 1872 között adott válaszokra tértem ki. A rendi korból átöröklött kiváltságok s a csak részben megvalósuló polgári átalakulás feszültségét példázta a cívisváros szinte „engesztelhetetlen” – az országos politikában éppen az egyik országgyűlési képviselője, Tisza Kálmán által képviselt – ellenzéki hitvallása, amely a belső közigazgatási viszonyaira is kihatott a kiegyezés után, nem egyszer a kormánnyal való nyílt szembehelyezkedéshez vezetve el a debreceni közgyűlést¹⁹ (például az izraeliták esküdtképesége, a bírói hatalom 1869. évi szabályozása, a területi köztörvényhatósági rendszer és a főispáni tisztség bevezetése, illetve az első fokú királyi járásbíróóságok szervezése, a tisztújítások elhalasztása vagy a közigazgatási *tutela* bírálata eseteiben).

A kiegyezés évét követő periódus a közigazgatás-történetileg fontos egyéb témák egész tárházát tartalmazta: a hatásköri összeütközések, a közgyámság s az árvapénztári vagyonkezelés, a koldulás ügye, a városi közlevéltár rendezése, a fa- és rőzsebiztosok korrupciója, az időközi tisztviselő-választás, a kapitányi szék korszerűsítése, a tizedenkénti és századonkénti városi igazgatási ügyek vitele, az iparkamarák átszervezése, az első országos

¹⁷ *Város és népképviselő... i. m. 97–240. p.; A debreceni népképviselői közgyűlés (1848–1867). Az 1848: XXIII. tc. végrehajtása Debrecenben.* = Acta Juridica et Politica Szeged. Tomus LXVII. Fasc. 1. Szeged, 2005. [80 p.], lásd még: *A gazdasági regionalizmus kialakulása Kelet-Magyarországon és Erdélyben (1850–1880).* In: *Régiók Magyarországon egykor és most. Két adalék.* = Acta Juridica et Politica Szeged. Tomus LXVIII. Fasc. 1. Szeged, 2006. 4–22. p.

¹⁸ *A debreceni közigazgatás és a népképviselői közgyűlés 1848-ban.* In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXVI. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 1999. 61–95. p., *Debrecen szabad királyi város közgyűlése 1849-ben és 1861-ben.* In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXVII. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2000. 139–174. p., *A debreceni közgyűlés és működése 1861-ben.* In: *Mezővárosaink jogélete a 18–19. században.* = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 2. Szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2010. 9–17. p.

¹⁹ *A közigazgatás és a bíraskodás újjászervezése Debrecenben 1867-ben.* In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXVIII. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2001. 93–119. p.

népszámlálás végrehajtása, a telepedési jog szabályozása és a közmunkák szervezésének feladata, továbbá a külterületeken a város közönsége által közösen birtokolt puszták használta és joghelyzete – mind érdekes, önmagában is megálló kutatási terület.

A népképviselési korszak városigazgatása főbb testületi szerveinek jogállását: a közgyűlést, az állandó bizottságokét, a városi tanácsét s a szakigazgatási szervekét, illetve a városi törvényszékét, valamint az egyszemélyi szervekét: különösen a polgármesterét s a tiszti főjegyzőjét, a mezőrendőri kapitányét és hivatalát, továbbá a városkapitányét és hivatalát szintén feltártam. A 15. század óta fennálló fertályutcánkénti közigazgatás jogintézményeinek továbbélését ugyancsak bizonyítani tudtam.

A tanulmányokban mindvégig törekedtem a valóságnak a történeti pozitivizmus eszközeivel való ismertetésére, hiszen e még oly kiemelkedő korszakra is karakterisztikus és természetes volt az emberi bizonytalanság, s ennek jegyében illusztráltam a korabeli debreceni sajtót is segítségül hívva a közgyűlés működését olykor kritikai élel. Felhasználtam az egyéb szabad királyi városokról²⁰ szerzett ismereteimet is avégett, hogy a Debrecenben tételesen nem rögzített, de a jegyzőkönyvekből kitűnő gyakorlatot mennél pontosabban rekonstruálhassam. A kútfők legjavát azonban a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban őrzött iratok alkották, amelyeknek feldolgozása évtizedes feladatot jelentett. Forrásközlésként publikáltam többek között a közgyűlés addig ki nem adott 1861. és 1867. évi házszabályait is.

A népképviselési városigazgatás egy sajátos, átmeneti időszaka a 19. századi magyar közigazgatás-történetnek. A szabad királyi városokat megillető önkormányzati jogok soha korábban és később sem voltak oly széleskörűek és autonómak, mint a vizsgált néhány évben. Tulajdonképpen a 20. század utolsó évtizedéig, az 1990-ben bevezetett önkormányzati rendszerig nem ismétlődött meg azon öngazgatási szabadság, amely az előzetes tervezetekkel szemben (1843/44., 1847/48.) lakonikusra sikerült 1848: XXIII. tc. hatályának korában jellemezte a városi közigazgatásunkat. Sajnálatos, hogy az 1990: LXV. törvény létrejöttének folyamatában az akkori jogalkotó még az említés szintjén sem ismerte fel ezt a historikus párhuzamot. Egyben 1848 óta máig nem keletkezett újabb jogszabály, amely konzekvensen külön tárgyalta volna a vármegyék (megyék) és a városok belső adminisztrációját.

Az előző témakör kiegészítése a *polgári haszonvételi jogok* – a fa- és rőzseilletőség, a kaszálóilletőség, a legeltetési jog, a bormérési javadalom és az erdei mellékhaszonvételek mint a város egyeteme által gyakorolt királyi kisebb haszonvételek – 19. századi jogtörténeti jellemzőinek bemutatása, valamint a közigazgatástól éppen 1869 és 1871 között elváló, önálló hatalmi ággá fejlődő bíráskodás egyik különös és provizórikus intézményének, a *debreceni vegyes bíróság* működésének a történeti áttekintése.²¹ Mindkettő tartalmas ismeretanyagot szolgáltatott a mindennapi városi élet jogtörténeti szemszögből való megismeréséhez, valamint annak középkori gyökereihez, továbbá jól érzékeltetik a rendi és a polgári korszak határvonalának valójában elmosódó jellegét.

A Debrecenről készített írásaim helytörténeti jellegükkel részét képezik azon, sok más szerzők tollából származó elemzéseknek, melyeket egyszer összegyűjtve és egybevetve az 1848. évi törvények gyakorlatáról talán majd országos tendenciák lesznek megállapíthatók. Jómagam mégis a helyi jelentőségüket emelem ki: az egy szerzői ívnyi mutatót megtöltő személyneveket és velük azon eseményeket, amelyek megörökítésével hozzájárulhattam szülővárosom kultúrtörténeti emlékeinek gyarapításához.

²⁰ RUSZOLY JÓZSEF: *A szegedi népképviselési közgyűlés 1848–1871*. Szeged, 1984., KAJTÁR ISTVÁN: *Magyar városi önkormányzatok (1848–1918)*. Budapest, 1992.

²¹ *Város és népképviselés...* i. m. 243–264. p., 267–288. p.; *A polgári haszonvételi jogok szabályozása Debrecenben a népképviselés korában (1848–1871)*. In: *Reformator iuris cooperandi*. Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Bobvos Pál. Szeged, 2009. 11–28. p., *Adalék a vegyes bíróságok történetéhez. A debreceni vegyes bíróság (1869–1871)*. In: *Debreceni Szemle*. Főszerk.: Gunst Péter. 2003. december. (4. szám) 547–570. p.

3. A polgári köztörvényhatósági korszak Hódmezővásárhely példáján²²

A köztörvényhatósági törvények (1870: XLII. tc., 1886: XXI., XXII., XXIII. tc.) új időszakot nyitottak meg a magyar közigazgatás történetében. Különösen a városmonográfiák, valamint az azokat kiegészítő művek ennek intézményeit több thj. város esetében részletesen mutatják be; kiemelés érdemel közülük RUSZOLY JÓZSEF Szegedről írott könyve.²³ Azonban a hazai várostörténet méltatlanul hanyagolt része a két világháború közötti történelmi periódus városfejlődésének kutatása. Ugyan a Horthy-korszak köztörténetének a feltárása mára komoly eredményeket hozott, s a „szocialista történetírást” meghaladó, modern feldolgozások számos kérdés megválaszolásához biztosítottak megfelelő tényanyagot, a részletes közigazgatás-történelmi elemzések hiánya s szükségessége eddig mégis elkerülte a kutatók figyelmét. Üdítő kivételt képeznek e tekintetben (is) CSIZMADIA ANDOR klasszikus monográfiái.²⁴

A tudományos vizsgálódás másik nehézségét az említett joganyagok a dualizmus kori jogrendszerrel való átfedése jelenti. Némelyek úgy gondolják, hogy 1920 és 1944 között az első világháború előtti intézmények éltek tovább kisebb változtatásokkal, mások pedig gyakran a második világháborút közvetlenül megelőző jogi helyzetet tekintik olyannak, mely alkalmas az egész korszak jellemzésére. Egyik nézet sem fogadható el fenntartások nélkül.

Igaz ugyan, hogy a vizsgált korszak kontinuitást vállalt az 1918 előtti monarchikus jogintézmények többségével, azonban az 1920-ban kidolgozott, részben mégis új közjogi helyzet, valamint az egyébként instabil kelet-közép-európai társadalmi és politika környezet, továbbá – és nem utolsó sorban – az országot ért súlyos területi veszteségek szükségképpen és olykor jelentősen torzították a dualizmus kori megoldásokat. Az 1929-től kibontakozó világgazdasági válság pedig Magyarország tekintetében azért is eredményezett össztársadalmi krízist, mert a belső stabilizáció jótékony, a társadalom alrendszerében viszonylagos konjunktúrát eredményezhető hatásait gyakorlatilag azonnal megfékezte. Így az 1920-as években kimunkált vagy előkészített jogi modernizáció csak torzóban volt végrehajtható, és ráadásul az Európa-szerte megélnékölt, minden irányú szélsőségek elleni fellépés hazánkban a centralizáció oldódása helyett annak fokozását vonta magával. A mindenkori kormányzat nem szándékozott ebben a történelmi helyzetben „túlzott” autonómiát engedni sem a területi, sem a személyi alapon szerveződő önkormányzatoknak, ezért a felsőbb állami szervek közigazgatási gyámkodása nem enyhült, hanem erősödött.

E periódus a közigazgatás története szempontjából utólag két, jól érzékelhető részre osztható. Az 1929. évi, a közigazgatás rendezéséről szóló XXX. (harmadik törvényhatósági) tc. a korábbi törvényhatósági rendszer s a modern közigazgatás-tudomány által szorgalmazott intézmények szintéziseként látszólag jelentős változásokat hozott a helyi szintű közigazgatási életbe. E jogszabály az intézményi alapokat nem változtatta meg, csupán részben finomított, részben szigorított a dualizmus örökségén. Azáltal, hogy az említett törvénycikk nem helyezte hatályon kívül az 1886: XXI. tc.-t (a második törvényhatósági törvényt), hanem annak jelentős részét hatályában fenntartotta, valamint azzal, hogy már az 1886. évi törvény sem érintette az 1870: XLII. tc. (az első törvényhatósági kódex) minden rendelkezését, egy sajátos,

²² *Hódmezővásárhely törvényhatósága (1919–1944). Fejezetek a magyar városigazgatás történetéből.* = Dél-alföldi évszázadok 27. Szeged, 2010. [258 p.] (A továbbiakban: *Hódmezővásárhely.*); *Reforms of the Municipal Public Administration in Hungary between the World Wars.* In: Harmonisation of Serbian and Hungarian Law with the European Union Law / A szerb és a magyar jog harmonizációja az Európai Unió jogával. Editor in chief: Dr. Ranko Keča. Novi Sad, Serbia, 2013. 617–627. p.

²³ RUSZOLY JÓZSEF: *Szeged szabad királyi város törvényhatósága (1872–1944). Tanulmányok és forrásközlés.* = Tanulmányok Csongrád Megye történetéből XXXV. Szeged, 2004., Uő.: *Állandóság és változás a városi szervezetben.* In: Szeged története 3.: 1849–1919. Szerk.: Gaál Endre. Szeged, 1991. 639–689. p.

²⁴ CSIZMADIA ANDOR: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig.* Budapest, 1976. Lásd még a 14. lábjegyzetet és SÁRLÓS BÉLA: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében.* Budapest, 1976.

többsgenerációs jogi tovább- és együttélési láncolat jött létre a helyi – vármegyei, thj. városi és községi – közigazgatás világában. Ez nem csak intézményi kontinuitás volt, hanem egy mind bonyolultabbá váló struktúra; a felhatalmazáson alapuló miniszteri jogi szabályozás pedig a nehezen átlátható normarendszert még összetettebbé formálta.

Az idevonatkozó munkáimban arra törekedtem, hogy Hódmezővásárhely szabad királyi s thj. város 1919 és 1944 közötti közigazgatásán keresztül vizsgáljam meg az említett, sajátos időszak igazgatási jogintézményeit, valamint azok egymásra torlódását és fejlődését. A kitűzött célok elérése érdekében először az akkori közigazgatás-tudomány s a városi igazgatást érintő fontosabb jogszabályok jellemzőivel foglalkoztam: a nemzetgyűlésekben megfogalmazott reformjavaslatokkal, a közigazgatási racionalizálási programmal, és az ezek hatását csak részben tükröző törvényhozási megoldásokkal. Így különösen az említett 1929: XXX. tc. új szabályaival, az annak kiegészítése- és módosításaképpen alkotott 1933: XVI. tc., illetve a városok gazdasági felemelését előmozdító 1937: VI. tc. egyes rendelkezéseivel kellett megismerkedni. Mindezek kiegészültek még a különféle kormány- és miniszteri rendeletekkel, valamint a végrehajtásuként elfogadott törvényhatósági szabályrendeletekkel s közgyűlési határozatokkal, nemkülönben az egyes törvényhatósági szervek belső igazgatási normáival; így a vásárhelyi megoldások részletei mutatták a kutatásaim folytatása irányát.

Előbb egy helybeli intézményfejlődési ívet rajzoltam meg, majd a törvényhatósági jogintézmények önálló bemutatását végeztem el. Ez utóbbiban a testületi szervek, majd a városi tisztségviselők, végül a törvényhatósági szabályrendelet-alkotás eredményei foglaltak helyet, melyekből bepillantást nyerhetünk a város közösségi életébe is – nem csak a jogász olvasóközönség szolgálatára. Az elemzést egy terjedelmes forráspublikáció tette teljesebbé, mely Hódmezővásárhely közigazgatása 1928/29. előtt tervbe vett, de végre soha nem hajtott belső átalakításának emlékét hordozza az úgynevezett szervezeti és működési szabályrendelet megalkotásának kálváriájában.²⁵

A feltárt szakmai s politikai viták középpontjában a virilizmus és a törvényhatóságok autonómiája, pontosabban az autonómia keretei álltak, amelyet minduntalan átluggatott a kormányzat centralizációs törekvése. Az instabil környezetben a hadiállapot megszűnését követően éppen tíz évig (1919–1929) azon álláspontot és megoldást követte a mindenkori – főként a gr. Bethlen István vezette – kormány, hogy halogatva a nagyobb reformokat inkább évről-évre meghosszabbították a fennálló közigazgatási – még a dualizmus korából átöröklött – provizóriumot. Ennek a halogató megoldásnak az volt a rendhagyó eredménye, hogy a törvényhatóságokban végül egyáltalán nem tartottak általános (közgyűlési) választásokat, sem teljes tisztújításokat, hanem csak a nagyon szükséges időközi választásokat és kinevezéseket foganatosították 1929-ig. Így nagyobb részt s formailag a világháborút megelőzően választott városi vezetőség volt hivatalban 1928-ban, a közigazgatás rendezéséről szóló törvénynovella javaslata betérésének évében is.

Az 1929. évi közigazgatási reformtörvény a törvényhatóságok belső szervezetének s működésének változásai mellett a közigazgatási jogorvoslati rendszerre, a tisztviselők fegyelmi eljárására és szakmai követelményrendszerére egyaránt tartalmazott részletező szabályokat. Ezekből a szervezeti kérdésekkel foglalkoztam.

A módosítások közül a szakmai és a politikai közvélemény a főispánok jogkörének bizonyos mérvű bővülését, valamint a helyi képviselet átalakításának és működtetésének

²⁵ *Hódmezővásárhely... i. m. 175–254. p.; Hódmezővásárhely szervezési és működési szabályzatának ügye a két világháború között.* In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2010. Szerk.: Kovács István, Varsányi Attila. Hódmezővásárhely, 2011. 161–173. p., *A magánjogi községi bíráskodás Magyarországon, különös tekintettel Hódmezővásárhelyre (1877–1944).* In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2011. Szerk.: Kovács István, Presztóczy Zoltán. Hódmezővásárhely, 2012. 25–40. p., *Szeremlei Sámuel vásárhely-történeti munkái a nagymonográfiája kiadása előtt.* In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2012. Szerk.: Kovács István, Presztóczy Zoltán. Hódmezővásárhely, 2013. 29–36. p.

módját opponálta. A főispánokra az adott időszakban különösen nagy felelősség hárult, mivel a centralizált hazai államigazgatásban ők testesítették meg a legfontosabb dekoncentrált kormányzati egységeket azáltal, hogy bármikor kinevezhetők vagy éppen felmenthetők voltak a személyi igényeknek megfelelően. Ezért a főispánok joghelyzetére nem tartalmazott a törvénycikk összefoglalt módosításokat, hanem az 1886. évi köztörvényhatósági törvény rendelkezéseit tartotta fenn látszólag. Valójában a főispáni jogkörök bővülése normatívan csak az egyéb szervezeti változásokkal együtt volt tetten érhető.

A képviselőt több kérdést is felvetett. Részben vitákra adott okot a törvényhatósági bizottsági tagok számának és azon belül az egyes jogcímeken bejutottak arányának megállapítása. Bár a szakma egyöntetű volt a demokratikus megoldások kívánatában, az ezzel leginkább szembenálló virilizmust – a főváros kivételével – mégsem szüntette meg törvényhozó. Ez az intézmény egyébként sokat vitatott volt a saját idejében, és ma is annak tekinthető a magyar történelmi tudományosságban. A vagyoni kiváltságolás ezen módja egyébként a dualizmuskori államszervezetbe szinte nehézségek nélkül volt beilleszthető, mivel akkoriban Európa-szerte cenzusokhoz kötötték a helyi és az országos képviselőt vagy azok legtöbbjét – nem csupán a példaadó osztrák örökös tartományokban és Poroszországban, hanem még a parlamentarizmus hazájában, Angliában is.

A harmadik törvényhatósági törvény az intézmény lényegének fenntartásával végül engedélyt tett: az úgynevezett nyers virilizmust – a névjegyzék alapú automatikus bizottsági tagságot – a mérsékelttel váltotta fel, amelyben a legtöbb adót fizetők maguk közül választhattak tagokat. Ez első tekintetben a demokratizálódás irányába mutató megoldásnak tűnhet, valójában arra is lehetőséget biztosított, hogy az ellenzéki vagyonos városi polgárokat a kormányzat hívei a választások útján – szervezett fellépés keretében – kiszorítsák a közgyűlésből. Hódmezővásárhely egyik országgyűlési képviselője, Kun Béla éppen ezért nyilatkozott akként, hogy annál még az eredeti, 1870. évi megoldás is jobb volt.

A törvényhatósági képviselőt másik jelentős változását az összes választók által megválasztható közgyűlési tagok arányának mérséklése jelentette: a korábbi majdnem ötven százalék helyett – valójában a hivatali tisztséggel együtt járó bizottsági tagságok miatt a tényleges, felerészben való népképviselő matematikailag 1929 előtt sem létezett – a városokban kétötödnél némileg kisebb arányra módosult. Ezzel azt sikerült elérni, hogy az egyéb jogcímeken – érdekképviselő, egyházi felekezeti, szakszerűség és örökös tagság – beemelt tagokkal jó esély volt az országos kormányzattal együttműködő törvényhatósági bizottságok kialakítására akkor is, ha a helybeli lakosság többsége az ellenzéki jelöltekre voksolt. Hódmezővásárhely erre kitűnő példát nyújtott 1929-ben.

Szintén a képviselőt érintő újítás volt a kisgyűlés. Számos elsőfokú hatáskört vont magához a törvényhatósági bizottságtól, az összetétele pedig szintén a mindenkor országos politikai irányvonalhoz volt egyeztethető azáltal, hogy a hivatalbéli tagság s a főispán által kinevezettek útján – a törvényhatósági bizottságból odaválasztott tagok magasabb számaránya ellenére – a szociáldemokrata ellenzék könnyedén minoritásba kerülhetett. Miután az ügyintézésben funkcionálisan a kisgyűlés vált a főszervvé, lévén egy kisebb méretű testület, az ott elnöklő főispán az általa artikulált érdekeket valóban könnyebben érvényesíthette, akár egy „rebellis” mögöttes törvényhatósági bizottság esetében is. E ponton ért össze a helyi képviselőt és a főispáni jogkör problematikája.

Az új törvényhatósági választott tisztviselők megbízatása idejének jelentékeny megnövelése – a polgármesternél s általában is tíz év – és az élethossziglani kinevezések szintén a konzerválás irányába mutattak. Az 1933. évi törvénymódosítás a kisgyűlés és a törvényhatósági bizottság újabb hatáskörmegosztását célozta, valamint a szakhatósági igazgatási szervek rendszerét érintette volna, ha hatályba lép. Ez azonban nem történt meg, a szakigazgatási intézmények olykor rapszodikus államosítása pedig szintén nehezítette az intézményi tisztánlátást.

Vásárhely törvényhatósága követte az országos tendenciát a belső szervezetében: a szükséges intézményi változtatásokat önálló szabályrendeletekben hajtotta végre. Miután az elfogadott szabályrendeletek szakminiszteri jóváhagyást igényeltek, többször megesett, hogy a rendelet hatályba léptetése éveken át húzódott, mi több: a megalkotott szabályrendeletekről a miniszterek gyakran megkérdezték a helybeli bizalmi férfiak, a főispánok véleményét, így nekik informális úton bár, de létezett lehetőségük a már elfogadott rendeletek bizonyos fokú átszövegeztetésére is.

4. *A szovjet típusú tanácsrendszer Szegeden*²⁶

A magyar tanácsrendszer (1950–1990) mint közigazgatási intézményrendszer és struktúra tudományos igényű vizsgálata és feldolgozása újszerű, eddig ritkán művelt kihívás a közigazgatás-történet területén: a tárgyaltnyolcvan esztendő még – RUSZOLY JÓZSEF találó szavait kölcsönözve – ma is „szürke sáv” a jogtörténészek számára. E témakör nem csupán történeti feldolgozást nyújt, hanem jogi, szervezeti elemzést is ad egy sajátos korszak államigazgatásának életéről és belső működéséről. Ugyanis a magyar közigazgatásnak a tanácsrendszer egy valószínűleg még sokat vitatott, de mindenképpen lehetséges formája volt, amely szerves része a 20. század történelmének – négy évtizednyi örökséget, tapasztalatot hagyva ránk mind az elméletben, mind a gyakorlatban.

Már e helyütt említünk kell a tanácstörvényeket. Hazánkban az 1950: I. tv. hívta életre a tanácsrendszert, amely a korábbi vármegye- és törvényhatósági rendszerünket váltotta fel – valójában számos ponton megőrizve annak elemeit. Ezt az 1954: X. tv., majd az 1971: I. tv. követte. Ugyan a harmadik tanácstörvény már törekedett önkormányzati színezetet vinni az államigazgatásba legalább annak alapelvei között, a struktúra hierarchikus volta, központi irányítottsága és a hatalmi ágak szétválasztásával szemben álló jellege lényegében nem változott. A szisztéma kiindulópontja ugyanis éppen a teljes centralizáció volt, a felső szintű állami irányítás közvetlen befolyása az államszervezet minden elemére azzal, hogy a helyi és területi érdekeltségű ügyek létezését ettől függetlenül nem tagadták. A végrehajtó bizottság például a tanács mint képviseleti szerv által választott és létrehozott testület volt, amelynek mint végrehajtó orgánumnak igazodnia kellett az őt életre hívó tanács jogi normáihoz és a felettes végrehajtó bizottság normatív és egyéb aktusaihoz is. Így a minisztériumok láncolatoss és közvetlen nexusban álltak a megyei vb.-kkel s a járási, illetve a városi/községi vb.-testületekkel. Mindezek mellett nem elhanyagolható a rendszer működés szempontjából a párt analóg szervezetének befolyása sem.

A magyar tanácsrendszer általában vett és konkrét példán történő bemutatását napjaink tudományosságában kifejezetten indokoltnak, mi több: szükségesnek tartom. E helyütt jó példaként a *Szeged története* városmonográfia 2010-ben megjelent ötödik kötetét említem, amely – országosan nézve is máig egyedülállóan – a Tisza parti város 1945 utáni fejlődését, történetét, kultúráját és demográfiáját mutatja be egészen 1990-ig. Megtisztelő volt, hogy BLAZOVICH LÁSZLÓ szerkesztő meghívott a szerzők közé.²⁷

A kutatásaimat Szeged különböző tanácsainak, azok szerveinek, működésének és jogi szabályainak vizsgálata képezte. Ennek kiindulópontja az 1971 után többször módosított és újrászövegezett szervezeti és működési szabályzatok elemzése, összevetése s a fejlődési ívük megrajzolása volt, minek keretében áttekintettem a tanácsai testület, a küldöttek, a tanácsai bizottságok, a végrehajtó bizottság, a szakigazgatási szervek és hivatalok normatív jellemzőit,

²⁶ *A tanácsrendszer és jogintézményei Szegeden (1950–1990). Szervezeti és működési alapvetések.* = Dél-alföldi évszázadok 26. Szeged, 2009. [355 p.] (A továbbiakban: *A tanácsrendszer.*)

²⁷ *Közigazgatás.* In: Szeged története 5. 1945–1990. Szerk.: Blazovich László. Szeged, 2010. [934 p.] 273–302. p. A kötet fényképes illusztrációkat és annotált névmutatót is tartalmaz.

valamint a kapcsolatukat más állami és a politikai szervekkel.²⁸ A gyakorlati működésük részleteinek kifinomultabb feltárása egy későbbi kutatómunka célja lehet.

Az intézmények vizsgálata után a jogi szabályozás egyes tárgyköreinek ma már történetivé vált joganyagát, pontosabban annak jellemezőbb részeit tanulmányoztam. A tanács jogalkotási programjában számos társadalmi viszony – pl. a lakásgazdálkodás, a közterület fenntartás és a piacartás – szabályozása gyakran felmerülő kérdés volt, így több tanácsi rendelet (határozat) keletkezett e témakörökben. Ezek híven tükrözik a korabeli társadalmi és életviszonyokat is. Szintén fontos kérdés a tanácsok és az egyéb állami és pártjellegű szervek egymáshoz való viszonyának kutatása. Ez talán a legnehezebb feladat, mivel az informális érintkezésnek itt volt a legnagyobb jelentősége. Ennek dokumentumai javarészt lappanganak, vagy levéltári szinten rendezetlenek. Ugyanakkor az intézményi együttműködésnek számos nyoma olvasható a különféle írásos megállapodásokban; ezek jelentenek kiindulópontot. A korszakra oly jellemző „káderhelyzet” és a sajátos személyzeti politika értékelését maguk a tanácsok, illetve a párt végezték el időről-időre – tanulságos elmélyedni bennük, különösen, ha ezáltal konkrét személyek életútjának megismerésére nyílik lehetőség.

A tanácsrendszer értékelését célszerű két irányból megközelíteni: részint a korabeli források és tanulmányok útján, amelyek jogi és helybeli folyóiratokban jelentek meg nagy számban, részint pedig az utókor visszatekintő megítélése alapján. Azonban következetesen törekedni kell az objektivitásra: nem politikai és érzelmi, hanem szakmai szemszögből szükséges megítélni a tanácskorszakot is a hitelesség és a történeti hűség tükrében. Ehhez járulhatnak hozzá a könyvem függelékben lévő forráspublikációk is, melyek eredeti szöveggel közölt tanácsrendeletek és azok kiegészítő mellékletei.²⁹

A korabeli közjogtudományi szerzők tudatosan törekedtek arra, hogy a polgári kori közigazgatás megszüntetésének és a tanácsi közigazgatás felsőbbrendűségének okait pontosan meghatározzák. *Politikai szempontból* azzal magyarázták az új szervezet kialakítását, hogy „a hatalom kérdése eldőlt”. Ezen azt értették, hogy a munkásosztály vezette dolgozó osztályok szövetsége irányította az országot, „amelyen belül teljes hatékonysággal harcolhat együtt a munkásosztály és a dolgozó parasztság a falusi kapitalizmus erőivel szemben” (BEÉR JÁNOS). *Szervezeti szempontból* azzal interpretálták a tanácsok nélkülözhetetlenségét, hogy teljesen meg kívánták szüntetni az államigazgatási tevékenységben az addigi „kettősséget”: az állami és az önkormányzati szervezet nemkívánatosnak minősített párhuzamosságát. Az államhatalom helyi szintű szilárd egységeit szándékolták létrehozni, hogy kibontakozhasson a demokratikus centralizmus. *Gazdasági szempontokkal* is igyekeztek alátámasztani a változásokat. A korábbi közigazgatási szervezetet nem tartották alkalmasnak a gazdaságszervező munkából adódó kérdések megoldására. Ebben igazuk volt a kor ideológusainak és közgazdászainak egyaránt, hiszen a törvényhatósági közigazgatásnak ez nem is volt célja vagy feladata.

A magyar tanácsrendszer és a szovjetunióbeli szovjetek rendszerének összevetésében igyekeztek ugyanakkor rámutatni, hogy a kettő nem volt azonos, ugyanis az oroszországi szovjetek „harcban születtek meg” a polgári demokratikus forradalom szerveiként, és csak később váltak államhatalmi tényezőkké. A magyar tanácsok ellenben eredetileg is állami szervekként jöttek létre, csak utána váltak tömegszervezetekké. Mindebből kitűnik: a parlamentarizmus és a demokratikus centralizmus egymást lényegileg kizáró fogalmak voltak.³⁰

²⁸ *A tanácsrendszer...* i. m. 93–151. p.; *A szegedi közigazgatás alapintézményei 1945 és 1990 között.* = Acta Juridica et Politica Szeged. Tomus LXXI. Fasc. 1. Szeged, 2008. [44 p.], *Socialist Councils and Representation in the People's Republic of Hungary (1949–1989)*. In: Parliaments, Estates and Representation. Vol. 30, No. 2, November 2010. (Published for the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions. Routledge, UK) 113–128. p.

²⁹ *A tanácsrendszer...* i. m. 243–351. p.

³⁰ *Democratic Centralism and the Party Guidance of Soviet Type Councils in Communist Hungary (1950–89/90)*. In: Parliaments, Estates and Representation. Vol. 32, No. 2, November 2012. (Published for the Inter-

Ha a tanácsok hatáskörének fejlődését vizsgáljuk, megfigyelhető, hogy az első két tanács törvény igen szűkszavúan és teljesen generálklauzulákkal fogalmazta meg az odatarozó felsorolásokat, amelyekből azonban egyértelműen kiválik: a hagyományos önkormányzati funkciókon túl gazdaságirányító és tömegmozgalmi feladatokat is el kellett látniuk. Ennek oka, hogy a tervutasításos gazdaság célkitűzéseinek megvalósítása csak a legkisebb gazdasági egységekre is kiterjedő ellenőrzéssel volt teljesíthető: az autonóm folyamatok helyett az állami utasítások határozták meg a termelés rendszerét. Megnyilvánult ez a tanácskozási központokban, a lakó- és utcabizottságokban, a munkahelyi politikai szervezetekben, a tanácsstagi beszámolóokban és a társadalmi munkának nevezett tömeges akciókban egyaránt.

A tanácsstagi nem képviselő volt, hanem *küldötti jogállással* bírt. Csakis a népfront jelöltjei indultak a választásokon – 1971-től pedig túlnyomó többségben –, akiket országosan hagytak jóvá a párt vezetőségében, s akik visszahívhatók voltak. A tanácsstagi tényleges működése a tanácsülési jegyzőkönyvek alapján rekonstruálható. Míg az 1950-es években szinte kizárólag helyeslő és mindent támogató felszólalások hangzottak el, addig az új gazdasági mechanizmustól kezdve már érdemibb tevékenység bontakozott ki, legalábbis hangoztathatták a tagok konstruktívan a véleményüket. Ennek tetőpontja Szegeden talán a végrehajtó bizottság 1988-ban történt visszahívása volt, amely azonban oly történelmi helyzetben esett meg, melyre a fentebbi megállapítások jórészt már nem alkalmazhatók.

A tanácsstagi apparátusban a kádérpolitikának nevezett jelenség érvényesült: a vezető és középvezető tisztségviselők kiválasztásánál s utánpótlásánál kizárólag a politikai (származási) megbízhatóság játszott szerepet, amely azt eredményezte, hogy az igazgatásban és az államhatalom gyakorlásának intézményeiben teljesen járatlan személyek kerültek nem csak a tanácsstagi testületbe, hanem a szakigazgatási szervek osztályvezetői székeibe is. Legalább egy évtizedig tartott, mire sikerült összeegyeztetni a szakmai és a politikai megbízhatósági követelményeket. A szakapparátus színvonala emelkedett a hatvanas évektől, ezen a káderek beiskolázása segített. Szeretném ugyanakkor hangsúlyozni, hogy természetesen e korszaknak is megvoltak a maga kiváló értelmiségi szakemberei, akik áldozatos munkájával az igazgatási gépezet működni tudott.

Változtak a felsőbb szervek koordináló módszerei is: míg 1950 és 1954 között a minisztertanács és a minisztériumok egyaránt, 1954 és 1971 között elsődlegesen inkább a szakminisztériumok és az elnöki tanács, 1971 után pedig elsősorban a minisztertanács és annak tanácsstagi hivatala végezte a tanácsok irányítási tevékenységét. A kezdetbeli, az egyedi döntésekig menő beavatkozást felváltotta később az általános normák, irányelvek és a mintaszabályzatok útján történő szabályozás. Ugyanakkor a rendszer befolyásolása sokszor informális eszközökkel történt, amelynek nyomai utólag nem tárhatók fel.

Nem kerülhető meg végezetül a számvetés kérdése. A magam részéről hibának tekintem, ha a tanácsok létezésének negyven esztendejét kizárólag a politikai megítélés vagy a nyilvánvaló demokratikus deficit oldaláról közelítik meg. Ugyanis nem csak a politika vagy az ideológia által motivált magyar állampolgárok ezrei vettek részt benne. Végigtekintve a tanácsstagi jogalkotás eredményeit: a helyi tanácsstagi rendeleteket és határozatokat, érzékelhető, hogy a lakosságot közvetlenül érintő lokális közszükségleteket igyekeztek akkor is kielégíteni – a rendelkezésre álló lehetőségek szerint. Különösen nagy hangsúlyt fektetett például Szeged megyei város tanácsa az urbanizációra s a lakáskérdések megoldására.³¹

national Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions. Routledge, UK) 154–170. p., *Önkormányzat és/vagy demokratikus centralizmus a szocialista államokban, különös tekintettel Magyarországra*. In: Papp Tekla, Antal Tamás (szerk.): *Az alapjogvédelem nemzeti, nemzetközi és jogösszehasonlító aspektusai*. = *Lectiones Iuridicae 8. /A Pólay Elemér Alapítvány kiadványa/ Szeged, 2013. 13–21. p.* [Sajtó alatt.]

³¹ *Szeged Megyei Város tanácsainak lakásgazdálkodása 1971 és 1990 között*. In: *A jó állam aspektusai, perspektívái. Az önkormányzatok változó gazdasági, jogi környezete*. Szerk.: Papp Tekla. = *Lectiones Iuridicae 5. /A Pólay Elemér Alapítvány kiadványa/ Szeged, 2012. 67–76. p.*

Áttekintve a tanácsok tevékenységének jogi kereteit, úgy vélem, hogy alapvetően nem helytelen nézőpontból indultak ki mindazok, akik a 20. század elején a szovjet típusú államigazgatást elképzelték; igaz, nem tervezték demokratikusra. Ezt mutatja az is, hogy az önkormányzati jellegre történő áttérés ellenére számos intézményi megoldás máig hasonló, mint a tanácsok idején volt. Találónan illusztrálja ezt maga az 1990: LXV. törvény, amely szerkezetét tekintve követi a harmadik tanács törvényt, és a két normaszöveg olvasásakor kifejezetten sok azonosságot vagy nagyban hasonló szabályozást találunk. Különbség van azonban a súlypontok tekintetében: a tanácskorszak utolsó évtizedeiben törekedtek az „egy település egy tanács” elvének felszámolására, az önkormányzati rendszerünk viszont 1990-ben *mutatis mutandis* visszatért ehhez a szervezőelvhez, és mára beismert: helytelenül tette.

C) Európai jogtörténeti kutatások és külföldi publikációk

1. A kutatások tárgya

Egyetemes jogtörténeti kutatásokat két témában: részint a történetivé vált szovjetekkel, részint az angol esküdtszékkel összefüggésben folytattam – az utóbbiakat Londonban –, valamint a modernkori magyar jog- és alkotmánytörténet köréből egy angol nyelvű tanulmánykötetet jelentettem meg Novi Sadon, Szerbiában SRĐAN ŠARKIĆ professzor előszavával – a külföldi olvasók számára.

2. Az esküdtszék Angliában³²

Az esküdtszék az angol történeti alkotmány szerves része, csírája még a *Magna Charta*t is fél évszázaddal megelőzően keletkezett a britek „Justinianusa”, II. Henrik uralkodása idején. A fejlődése sajátos válasz volt azon 13. századi perjogi változásokra, amelyek 1215 után egész Nyugat- és Közép-Európát áthatották. Nem a kialakulása rendhagyó, hanem a máig tartó létezésének ténye: a jelenkor felé haladva a szigetországban sokáig állt fenn az a hit, hogy tizenkét becsületes ember a helyes döntést „találja meg”, és nem csak a jogos, de a morálisan is elfogadható ítéletet hozza.

A következő lényegi pontokra szükséges rámutatni az angol esküdtszék rövid értékeléseként. Az 1066. évi normann hódítást megelőzően Angliában az esküdtszéki eljárásnak vagy ahhoz hasonlóknak nem volt bizonyítható hagyománya: a büntető ügyekben az ítélő esküdtszék konzekvens használata csak később alakult ki, miként Nyugat-Európa más államaiban sem vontak be laikusokat a bűnvádi perekbe a 13. század közepéig. Az esküdtszék fejlesztését és a rá vonatkozó szabályok egységesítését a Parlament azért látta jónak időről-időre, hogy ezzel limitálja a király mint legfőbb bíró büntetőhatalmát; e tekintetben a rendi dualizmus jelenségének oldaláról szintén magyarázható az elterjedése. A 12–13. századi angol büntetőjogban uralkodó volt a fővesztés a súlyosabb bűncselekmények szankciójaként, a büntető *jury*-k talán azáltal váltak a lakosság körében népszerűvé, hogy a fejlesztést elkerülendő, rendre felmentő verdiktet hoztak olyan esetekben, amikor a *common law* szerint az ellenkezőjét kellett volna tenniük. Ez az attitűd végig kísérte az intézmény történetét egészen a 19. század közepéig. A büntető ügyekben döntési joggal bírva nem csupán a

³² *A bírák helyzete a középkori német jogkönyvekben és az angol szokásjogban.* In: Jogtudományi Közöny. Szerk.: Vörös Imre. 2012. május. (5. szám) 233–239. p., *Az angol esküdtszék történetének rövid foglalata.* In: Acta Universitatis Szegediensis. FORVM Szeged. Főszerk.: Homoki-Nagy Mária. 2013. 2. szám. [Közlésre elfogadott kézirat.], *Ranulf Glanvill jogkönyve és az angol esküdtszék felemelkedése a 12. században.* [2013., kézirat.]

ténykérdésekben, hanem a jogkérdésben is az esküdtek hozták tartalmilag a tulajdonképpeni ítéletet (*guilty – not guilty*), a rendes bíró csak *pro forma* alkalmazta azt.

Noha az angol esküdtszéket a büntető jogszolgáltatással szokták általában azonosítani, az egész történetét áttekintve érzékelhető, hogy a magánjogi – a középkorban főként a birtok- és tulajdonjogi – perekben olykor még jelentősebb volt a szerepük, bár igaz, hogy a civil *jury*-k általában csak a ténykérdésekben határoztak; ez mintegy dogmatikai választóvonalat húz a magánjogi és a bűnvádi esküdtszékek közé. Ugyanakkor esküdté válni csupán egy szűk társadalmi rétegnek, a *gentleman*-eknek s a kifejezetten vagyonos társadalmi elitnek volt joga és kötelessége – ez a körülmény csak 1945 után indult érdemi változásnak. Míg minden egyéb állampolgári jognak a férfiak számára való biztosítása a 19. és a 20. század fordulójától példamutatóan magától értetődő volt az Egyesült Királyságban („*the rule of law*”), addig ezen intézmény állandó kivételt jelentett az alkotmányjogi reformok alól. Amikorra pedig a vagyoni kvalifikáció megszűnván az esküdtképeség immár tényleges állampolgári joggá vált, az eljárásjogi törvények az intézmény alkalmazhatóságának körét vonták oly szűkre, hogy e nehezen megszerzett joggal *de facto* csak ritkán élhetnek a laikusok.

PAUL VINOGRADOFF összegzése ma is helytálló: a jog és a joglogika vizsgálatában világított rá arra, hogy a *jury*-rendszer nem csupán egy intézményi sajátosság, hanem egy új típusú jogászai gondolkodás forrása mind a szakbírák, mind a laikus közreműködők oldaláról tekintve. Egy sajátos kompromisszum a jogalkalmazás terén, mivel a hivatásos bírácoknak elsősorban a jogkérdésekben, az esküdteknek pedig a tények tekintetében kell dönteniük. Ezzel az angol jogászai gondolkodásmódban, valamint a peres eljárásokban a tények és a jogkérdések egymástól való szigorú, következetes elkülönítésének doktrínája fejlődött ki. A nem juristák bevonása pervezetésileg szintén új helyzetet teremtett: a tárgyalást vezető bírácoknak különös gondot kell fordítaniuk arra, hogy a felek és a képviselőik ne zavarják meg az esküdtek tisztánlátását „szükségtelen” s „bonyolult” jogi érvelésekkel vagy kifejezésekkel. Így formálódott ki az esküdtszék előtti bizonyítás *sui generis* metodikája, amely mindig egyértelműen megválaszolható kérdéseket eredményez: az esküdteknek csak igenekkel vagy nemekkel szükséges felelniük a verdiktben.

Természetesen az esküdtszék befolyásolásának mindig voltak s vannak módjai. A kezdeti időkben az esküdtek az ügyről előzetesen értesültek voltak, és a fontosabb tényeket kifejezetten ismerniük kellett már a tárgyalást megelőzően. A korajuktól változott az ellenkezőjére a helyzet, ámbar az ember társadalmiságából eredően az előzetes hallomást kizárni sosem lehetett. Sir Thomas More 16. századi koncepcióos pere mutatja: a közvélemény s az egyén számos eszközzel befolyásolható még az egyhangúan meghozandó döntéseknél is.

Az esküdtek teljes szabadsága – vagy a másik oldalról: diszkrecionális önkénye – egyféle „kortalan” liberális jogeszmény, így mindig feltételezi a szabadelvűség tényleges érvényre juttathatóságát az adott államszervezet működésében. Ha ez utóbbi nem biztosított, akkor a *jury* csupán egy perjogi intézmény, ha azonban fennáll, akkor az esküdtszék valóban értelmezhető sajátos, az individuális szabadságot védő „névtelen” testületnek.

3. A szovjet típusú tanácsok Kelet-Közép-Európában³³

A szovjetekkel egy új közigazgatási forma jelent meg Kelet-Európában, amelynek célja az önkormányzati és a centralizált igazgatás elemeinek ötvözése útján olyan struktúra kialakítása

³³ *A szovjet típusú közigazgatás Kelet- és Közép-Európában*. In: Jogtörténeti Szemle. Szerk.: Élesztős László. 2009. 3. szám. 1–9. p., *Soviet-Type Public Administration in Eastern and Central Europe*. In: Studii și Cercetări Juridice Europene. Volumul Conferinței Internaționale a Doctoranzilor în Drept organizată de Facultatea de Drept și Științe Administrative din cadrul Universității de Vest din Timișoara, 16–18 iulie 2009. Timișoara, Romania, 2009. 767–782. p., *Local Soviets and Councils in the Ex-Socialist European States with Special Regard to Hungary (1950–1990)*. In: Hungarian Studies. Vol. 24, No. 1, June 2010. (Publisher: Akadémiai Kiadó, Budapest) 135–166. p.

volt, mely biztosítja a munkás-paraszt szövetség – lényegében a „proletárdiktatúra” – hatalmának gyakorlását az állam működésének minden szintjén. Oroszországi létrejötte nem véletlen volt: a 20. század elején, már az első világháborút megelőzően kialakult a torlódott szerkezetű vagy duális társadalom, amely a tőkés gazdasági rendszerre jellemző társadalmi rétegek mellett és azok felett tartalmazta a tradicionális szektor valamennyi, korábról öröklött elemét. Oroszországban a tőkés felsőréteg (burzsoázia) aránya szám szerint csekély volt, a polgárság pedig nyugat-európai értelemben véve nem is létezett igazán.

A polgárosulás folyamata késve mégis megindult, kifejllesztve az igényt a polgári demokratikus átalakulásra, amelyhez azonban a cári neoabszolutizmus ellen fellépő modern társadalom vezető elitjének 1917-ben együtt kellett működnie a munkássággal és az *obscsina* földközösségekből kivált, ám újra nem szerveződött parasztsággal. A munkások és parasztok önszerveződése számoltak ezzel az egymásrautaltsággal, illetve azzal, hogy társadalmi túlsúlyuknál fogva a polgári forradalmat a burzsoázia akarata ellenére tovább tudják formálni a baloldali hatalomátvitel irányába. Ez 1917 októberében megtörtént, majd hozzákezdtek egy, tulajdonképpen működő minta nélküli, de elméletben már kimunkált államberendezkedés megvalósításához, amelynek lényeges részét képezték a forradalom idején szervezett munkás-paraszt hatalmi szervek, a szovjetek is. E hierarchikusan kialakított közigazgatás lehetővé tette az állam és a társadalom egészének – ha nem is közvetlen, de – hatékony ellenőrzését a tőkés viszonyok felszámolása érdekében. Az 1929 után kialakuló sztálinizmus a politikai irányítás eszközét látva benne nem változtatott a rendszer alapjain, csak kiemelte belőle az eredetileg meglévő öngazgatást és az alapvető állampolgári jogok garanciáját, s a baloldali totális állam szolgálatába állította a szovjeteket.

A második világháború után egy sajátságos történelmi helyzet alakult ki a közép-európai térségben: a társadalmi, a gazdasági, a politikai és a közjogi berendezkedés egyszerre vált átmenet nélkül átalakíthatóvá. Ezt kihasználva a Szovjetunió 1945 és 1948 között Kelet-Közép-Európa és a balkáni régió országait a vonzásmezejéhez kötötte: elterjedtek a népi demokratikus államok és a szocialista jogrendszerek – bennük a helyi tanácsokkal. Az egyes államok alkotmányainak egybevetésével, az összehasonlító alkotmánytörténet módszerével vizsgáltam a szovjet típusú tanácsi szerveket Albániában, Bulgáriában, Csehszlovákiban, Lengyelországban, Jugoszláviában, a Német Demokratikus Köztársaságban és Romániában – rámutatva a szükségszerű hasonlóságokra, de a különbségekre is: értve az utóbbi alatt például a végrehajtó orgánumok kollegiális vagy egyszemélyi vezetését, illetve a tanácsi testületek belső tagozódását.

4. A külföldi publikációkról³⁴

A magyar alkotmány- és jogtörténeti témák külföldi közönségnek való kifejtése nem könnyű feladat, hiszen kapcsolódni szükséges a nyugat- vagy kelet-európai kutatási áramlatokhoz. Az e tézisfüzet lábjegyzeteiben megjelölt angol nyelvű tanulmányokkal törekedtem az odavezető utat megtalálni. Ezen közleményeim Szerbiában, Romániában, Angliában és az Egyesült Államokban jelentek meg konferencia-kiadványokban, évkönyvekben, valamint elismert folyóiratok: az MTA által elsősorban az amerikai tudományosságnak szerkesztett *Hungarian Studies* s két Routledge-kiadású angol szakfolyóirat: a *The Journal of Legal History* és a *Parliaments, Estates and Representation* lapjain.

E tanulmányok kibővítésével kötetet is közreadtam angol nyelven Novi Sadon, amelyben száz év magyar jogtörténetéről: az esküdtszéki bünvádi eljárás kodifikációjáról, az ítéletábrák decentralizációjáról, az osztrák-magyar konzuli bíraskodásról, továbbá a Horthy-

³⁴ *A Hundred Years of Public Law in Hungary (1890–1990): Studies on the Modern Hungarian Constitution and Legal History*. Novi Sad, Serbia, 2012. [186 p.]. Prof. SRĐAN ŠARKIĆ előszava: 9–11. p.

korszakbeli törvényhatósági közigazgatásról, valamint a tanácsrendszer elméletéről és jogintézményeiről található jegyzetelt írások.

D) Néhány kiemelt tudománymetriai adat

Öt könyvem és nyolcvannegy – különböző műfajú – egyéb önálló publikációm jelent meg a habilitációs eljárás kezdeményezéséig, amelyekről hazai periodikákban tizenhat, külföldiben egy megtisztelő recenziót tettek közzé a különböző szerzők.³⁵ Részt vállaltam a BOTH ÖDÖN műveiből készült posztumusz kötet szerkesztésében,³⁶ a sajtó alatt lévő, BLAZOVICH LÁSZLÓ írásából összeállított könyvet kiadó MNL Csongrád Megyei Levéltárának igazgatója, Karol Biernacki pedig a kötet szakmai szerkesztőjének kért fel. A fentebb hivatkozott vásárhelyi kismonográfia nyomását Hódmezővásárhely M. J. Város Önkormányzata maga finanszírozta. A német olvasóknak szánt, Dr. Máthé Gábor által szerkesztett, várhatóan 2014-ben megjelenő magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvben a polgári kori bűnvádi eljárás fejezetének elkészítését bízták rám.

A pályámon elindító és azon vezető Dr. Ruszoly József emeritus professzorral jelenleg közös OTKA-programban veszek részt senior kutatóként (2012–2016).³⁷ A Szegedi Ítéltábla elnökhelyettese, dr. Hámori Attila többedmagammal megbízott a nevezett bíróság történetének feltárásával. Írásaim nyomán a Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság s a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület meghívott és felvett a tagjai sorába.

³⁵ A lényegesebbek: UJJ [JÁNOS]: *A magyar törvénykezés reformévtizedéről*. In: Szövétnék. Aradi Kulturális Szemle. Szerk.: Ujj János. (Arad, Románia) 2007. április. 15. p., KOVÁCS JUDIT: *Ítéltáblák, bírói jogviszonyok, esküdtszékek. Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900)*. In: Szeged. Szerk.: Tandi Lajos. 2007. június. 8–9. p., HEKA LÁSZLÓ: *Törvénykezési reformok Magyarországon*. In: Bírák Lapja. Szerk.: Uttó György. 2007. 2. szám. 73–75. p., KOVÁCS JUDIT: *Szilágyi Dezső emlékezete – Recenzió Antal Tamás: Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900) című monográfiájáról*. In: Magyar Jog. Főszerk.: Németh János. 2007. december. (12. szám) 766–767. p., BALOGH JUDIT: *Antal Tamás: Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900)*. In: Debreceni Szemle. Főszerk.: ifj. Barta János. 2008. 2. szám. 274–277. p., KAJTÁR ISTVÁN: *Jogtörténeti munka a 19. század végi magyar igazságszolgáltatási reformokról*. [Antal Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900)*. Szeged, 2006.] In: JURA. 2008. 1. szám. 225–226. p.; SZONDI ILDIKÓ: *A magyar tanácsrendszer a szegedi közigazgatás-történet tükrében*. In: Szeged. Szerk.: Tandi Lajos. 2009. június. (6. szám) 38–39. p., FÜRCHT PÁL: *Antal Tamás: A tanácsrendszer és jogintézményei Szegeden (1950–1990)*. In: Új Magyar Közigazgatás. 2009. október–november. (10–11. szám) 94–96. p., STIPTA ISTVÁN: *A magyar és a szegedi. A tanácsrendszer történetéről*. In: Szeged. Szerk.: Tandi Lajos. 2010. július. (7. szám) 18. p., VARGA NORBERT: *Szeged közigazgatás-története 1950–1990*. In: Jogtörténeti Szemle. Szerk.: Élesztős László. 2010. 3. szám. 69–71. p.; VARGA NORBERT: *Hódmezővásárhely közigazgatás-története a 20. század első felében*. [Antal Tamás: *Hódmezővásárhely törvényhatósága (1919–1944)*]. In: Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. 2012. 1. szám. 252–253. p., BALOGH ELEMÉR: *Könyvismertetés 'Antal Tamás: Hódmezővásárhely törvényhatósága (1919–1944). Fejezetek a magyar városigazgatás történetéből' című munkájáról*. In: Vásárhelyi Látóhatár. Főszerk.: Benák Katalin. 2013/2. (14.) szám. 6. p.; IFJ. BARTA JÁNOS: *Antal Tamás: Város és népképviselő. Az 1848:XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (1848–1872)*. In: Debreceni Szemle. Főszerk.: Ifj. Barta János. 2012. 3–4. szám. 142–145. p.; PAPP LÁSZLÓ: *Antal Tamás: A választási bíráskodás dualizmuskori intézménytörténetéhez*. In: Babják I. – Hajdú J. – Megyeri-Pálffy Z. – Papp L. – Szűcs Lászlóné Siska K. – Újvári E.: *Ünnepi kötet Ruszoly József 70. születésnapja tiszteletére*. In: Jogelméleti Szemle. 2012. 1. szám. <http://jesz.ajk.elte.hu/babjak49.pdf> [2012. április 21.] 1–67. p. (ide: 15–16. p.)

³⁶ BOTH ÖDÖN: *Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből 1790–1849*. Antal Tamás közreműködésével közreadja Ruszoly József. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 26. Szeged, 2009. [517 p.], BOTH ÖDÖN: *A hazai reformkori büntetőjog-történet kutatásának szükségessége és lehetőségei*. Közli ifj. Both Ödön és Antal Tamás. In: Acta Juridica et Politica Szeged. Tomus LXXIII. /Ruszoly József Emlékkönyv/ Szeged, 2010. 217–226. p. Az előbbit ismerteti DEÁK ZOLTÁN: *Both Ödön: Reform és forradalom*. In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2009. [2010.] 22–25. p.

³⁷ OTKA K 101735. nyilvántartási sz. program: *Újabb kutatások Magyarország alkotmány-, közigazgatás- és jogszolgáltatás-történetéhez (1848–1918) – európai kitekintéssel*.

II. Az oktatási eredményekről

Az egyetemi oktatásban 2001 óta veszek részt. A Prof. Dr. Ruszoly József vezette SZTE Jogtörténeti Tanszéken a magyar és az egyetemes alkotmánytörténet köréből *Jogtörténeti repetitóriumok* tartásával, valamint tanszéki tudományos diákkör szervezésével csatlakoztam a jogász nappali tagozatos hallgatók oktatásához, tekintettel az időközben bevezetett kreditrendszerű képzési forma intézményi követelményeire is.

A 2005-ben megalakult és Prof. Dr. Balogh Elemér vezetése alatt álló SZTE Európai Jogtörténeti Tanszéken mindegyik képzési rendben a kezdetektől részt vállalok. A nappali tagozaton változó elnevezéssel *szemináriumok*at vezetek mindkét félévben, a főkéllégiumi előadásokon pedig rendszerint helyettesítem a kurzust jegyző előadót akadályoztatása esetén. A jogász levelező tagozatokon – a tömbösített *konzultációkon* –: előbb csak a JLS, jelenleg már a JL8 megjelölésűn is magam adok elő, illetve vizsgáztatok.

A nappali tagozatos joghallgatók részére öt különböző, *kötelezően választható fakultatív kollégium* tananyagát dolgoztam ki, mely kurzusokból négyet 2005 óta – a hivatalos képzési és tanrendben bekövetkező változásokhoz alkalmazkodva – rendszeresen meg is hirdetem/hirdetek. Ezek címei a következők:

Egyetemes alkotmány- és politikatörténeti folyamatok a 19. és a 20. században;

Parlamentarizmusok és diktatúrák a 20. században;

Az esküdtszék Európában és Magyarországon;

Törvénykezési reformok Magyarországon a dualizmus korában.

A fakultációkkal szakmai célom a hallgatók ismeretének bővítése olyan történeti irányultságú témakörökben, amelyek nem képezik ugyan a főkéllégiumi tananyag tárgyát, mégis szervesen hozzátartoznak – vagy hozzá kellene tartozniuk – a 21. századi jogász és államtudományi műveltséghez.

2010-ben csatlakoztam a karunkon megszervezett politológia tanulmányok szak *master* besorolású képzéséhez, ahol egyetemes alkotmánytörténetet adok elő *A választójog és a képviselői szervek története* címmel, valamint ugyanott hatályos közigazgatási jogot tanítok a *Választás és közigazgatás Magyarországon* elnevezésű kurzus keretében. Főkéllégiumnak minősül mindkettő.

2013-ban a hatályos *magyar közigazgatási jogba bevezető tantárgyak* oktatását – az SZTE Közigazgatási és Pénzügyi Jogi Tanszéke vezetője, Dr. Józsa Zoltán habil. egyetemi docens megitisztelő felkérésére – a közgazdász *master*- és a jogi asszisztensképzésben is elvállaltam, egyúttal 2012 óta a közigazgatási jogi záróvizsga-bizottságok munkájában szintén részt veszek tagként, elnökként, jelenleg pedig kérdezőként. E tantárgyak gondozásában a 2007-ben tett jogi szakvizsgám alkalmával megszerezett, valamint az Európa-jogi szakjogász másoddiplomámmal bővített ismereteimet is alkalmazni tudom.

Kurzusaim konkrét tananyagát és az oktatás metodikáját magam alakítottam ki, ekként az egyetemi/kari tananyagfejlesztéshez is hozzájárulhattam kisebb mértékben. Jogtörténetből viszonylag kevés az évfolyam- és szakdolgozó, ennek ellenére folyamatosan biztosítom az érdeklődő hallgatók részére a konzultáció lehetőségét.

Az *International Biographical Centre* (Cambridge, UK) 2013-ban beválasztott a nemzetközi *Top 100 Educators* és a *Leading Educators of the World* tagjai közé, a *Marquis Who's Who in the World 2013* (30th edition, New Jersey, USA) lexikon pedig önálló szócikket közölt a személyemről (*law educator* megjelöléssel).

III. A publikációk jegyzéke

A) Közlemények a tudományos fokozat (PhD) megszerzése előtt

1. *Az ifjú Sesztina Jenő*. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIV. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 1997. [1999.] 109–130. p.
2. *Egy huszadik századi magyar polgár: Sesztina-Nagybákay Jenő*. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXV. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 1998. [2000.] 287–318. p.
3. *A debreceni közigazgatás és a népképviselői közgyűlés 1848-ban*. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXVI. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 1999. [2001.] 61–95. p.
4. *Árnyékország. A Harmadik Birodalom politika- és alkotmánytörténete*. In: Belvedere. Szerk.: Kiss Gábor. 2001. február. 1–2. szám. 104–123. p.
5. *Debrecen szabad királyi város közgyűlése 1849-ben és 1861-ben*. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXVII. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2000. [2002.] 139–174. p.
6. *Az európai városi struktúra részesei. Blazovich László: Városok az Alföldön a 14–16. században*. In: Szeged. Szerk.: Tandi Lajos. 14. évfolyam, 2002. július (7. szám). 42–43. p. (ism.)
7. *Blazovich László: Városok az Alföldön a 14–16. században*. In: Demográfia. Szerk.: Klinger András. 2002. 2–3. szám. 338–341. p. (ism.)
8. *A szegedi jogtörténetész nap*. In: Jogtudományi Közlöny. Szerk.: Vörös Imre 2002. november–december (11–12. szám). 511–512. p.
9. *Az európai regionalizmus kezdetei Kelet-Magyarországon és Erdélyben*. In: Belvedere. Szerk.: Kiss Gábor. 2002. szeptember–október. 21–35. p.
10. *Egyiknek sikerült, másiknak nem. A királyi ítélőtáblák újjászervezéséről (1890–1891)*. In: Szeged. Szerk.: Tandi Lajos. 2003. január. 10–12. p.
11. *A sajtóesküdszékek és működésük szabályozása Magyarországon (1867–1896)*. In: Publicationes Doctorandorum Juridicorum. Tom. II. Szeged, 2003. 4–38. p.
12. *A közigazgatás és a bíróságot újraszervezése Debrecenben 1867-ben*. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXVIII. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2001. [2003.] 93–119. p.
13. *Ítéltáblák és az európai regionalizmus. Beszélgetés dr. Heidrich Gáborral, a Szegedi Ítéltábla elnökével*. In: Szeged. Szerk.: Tandi Lajos. 2003. április. 18–21. p.
14. *A debreceni ítélőtábla megszervezése (1890–1891)*. In: Belvedere. Szerk.: Kiss Gábor. 2003. február–március. 4–12. p.
15. *Közelít a város és az egyetem. Pro Urbe-díjas dr. Szabó Imre jogász, dékán*. In: Szeged. Szerk.: Tandi Lajos. 2003. május. 6–7. p.
16. *Ítéltáblai gondolatok. Beszélgetés dr. Heidrich Gáborral, a Szegedi Ítéltábla elnökével*. In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2002. [2003.] 22–25. p.
17. *Jogi kari anekdoták*. In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2002. [2003.] 32–33. p.
18. *A királyi ítélőtáblák újjászervezése (1890)*. In: Jogtudományi Közlöny. Szerk.: Vörös Imre. 2003. október. (10. szám) 432–439. p.
19. *Adalék a vegyes bíróságok történetéhez. A debreceni vegyes bíróság (1869–1871)*. In: Debreceni Szemle. Főszerk.: Gunst Péter. 2003. december. (4. szám) 547–570. p.
20. *A bírák nyugdíjazása Magyarországon (1867–1945)*. In: Magyar Jog. Főszerk.: Németh János. 2003. december. (12. szám) 723–728. p.
21. *A bírói jogviszony reformja Magyarországon a dualizmus korában (1891)*. In: Publicationes Doctorandorum Juridicorum. Tom. III. Szeged, 2003. 5–32. p.
22. *Az ítélőtáblák decentralizációja (1890–1891)*. In: Bírák Lapja. Szerk.: Uttó György. 2003. 2. szám. 74–82. p.

-
23. *A debreceni Királyi Ítéltábla megszervezésének és Puky Gyula elnökségének története.* In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIX. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2002–2003. [2004.] 215–230. p.
 24. *A magánvád szabályozása Magyarországon a dualizmus korában* In: Jogtörténeti Szemle. Szerk.: Tóth Béla. 2004. 1. szám. 26–34. p.
 25. *Szilágyi György: Ahogy a Torony alatt láttam és megéltem...* In: Szegedi Műhely. Szerk.: Péter László. 2004. 1–2. szám. 139–143. p. (ism.)
 26. *Változások a Csongrád Megyei Bíróságon. Beszélgetés dr. Czene Klára elnök asszonnyal.* In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2003. [2004.] 14–17. p.
 27. „*A tudás hatalom*”. *Beszélgetés Tóth Lászlóval, a Szeged Biztonságpolitikai Központ elnökével.* In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2003. [2004.] 18–20. p.
 28. *Jogi kari anekdoták.* In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2003. [2004.] 33–36. p.
 29. *Egy szírom a közszabadság virágából. Az esküdtszék újjászervezése Szegeden (1899–1900).* In: Szeged. Szerk.: Tandí Lajos. 2004. november. 6–9. p.
 30. *A konzuli bíraskodás a dualizmus korában. Az 1891. évi XXXI. tc. létrejötte.* In: Publicationes Doctorandorum Juridicorum. Tom. IV. Szeged, 2004. 5–52. p.
 31. *In memoriam Nagybákay Antal Zelmos (1918–2004).* In: Turul. Szerk.: Draskóczy István. 2004. 3–4. füzet. 135–137. p.
 32. *Bibó István egyetemi előadásai (1842–1949).* In: Szegedi Műhely. Szerk.: Péter László. 2004. 3–4. szám. 264–268. p. (ism.)
 33. *A Jogtörténeti Tanszék.* In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2004. [2005.] 4–8. p.
 34. *Az én ars poeticám. Beszélgetés dr. Hofszang József nyugalmazott egyetemi adjunktussal.* In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2004. [2005.] 16–18. p.
 35. *Az esküdtszékek reorganizációja (1896–1900), különös tekintettel Debrecenre.* In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXX. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2004–2005. 195–215. p.
 36. *Szilágyi Dezső igazságügyi reformjairól (1890–1900).* In: Jogtörténeti tanulmányok VIII. Szerk.: Kajtár István, etc. Pécs, 2005. 9–28. p.
 37. *A debreceni népképviselői közgyűlés (1848–1867). Az 1848: XXIII. tc. végrehajtása Debrecenben.* In: Acta Juridica et Politica Szeged. Tom. LXVII. Fasc. 1. Szeged, 2005. [80 p.]

B) Tematikus publikációs jegyzék, 2006–2013.

a) ÖNÁLLÓ KÖNYVEK

1. *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtszék.* = Dél-alföldi évszázadok 23. Sorozatszerk.: Blazovich László. Szeged, 2006. [351 p.]
2. *A tanácsrendszer és jogintézményei Szegeden (1950–1990). Szervezeti és működési alapvetések.* = Dél-alföldi évszázadok 26. Sorozatszerk.: Blazovich László. Szeged, 2009. [355 p.]
3. *Hódmezővásárhely törvényhatósága (1919–1944). Fejezetek a magyar városigazgatás történetéből.* = Dél-alföldi évszázadok 27. Sorozatszerk.: Blazovich László. Szeged, 2010. [258 p.]
4. *Város és népképviselő. Az 1848:XXIII. tc. intézményei Debrecenben (1848–1872).* = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 36. Sorozatszerk.: Balogh Elemér. Szeged, 2011. [352 p.]
5. *A Hundred Years of Public Law in Hungary (1890–1990): Studies on the Modern Hungarian Constitution and Legal History.* Novi Sad, Serbia, 2012. [186 p.]

b) KÖNYVRÉSZLETEK

1. *Közigazgatás.* In: Szeged története 5. 1945–1990. Szerk.: Blazovich László. Szeged, 2010. [934 p.] 273–302. p.

-
2. *Az országgyűlési képviselők választókerületenkint, 1869–1875.* In: RUSZOLY JÓZSEF: Országgyűlési képviselőválasztások Magyarországon, 1869–1874. Az 1848. évi pozsonyi V. és kolozsvári II. törvénycikkek gyakorlatához hazai levéltári források alapján. = Az országgyűlési népképviselő hazai kezdetei, 1848–1874. Harmadik könyv; Jogtörténeti Tár 2/3. kötet. Alapította: Ruszoly József. Szerk.: Balogh Elemér. Szeged, 2013. [808 p.] 625–650. p.

c) TANULMÁNYOK PERIODIKÁKBAN ÉS KÖTETEKBE MAGYAR NYELVEN

1. *Egy szegedi verdikt – az Eremita-gyilkosság (1904).* In: Szegedi Műhely. Szerk.: Péter László. 2006. 1. szám. 1–11. p.
2. *Társadalmi értékítélet és morálfilozófia. A jogi oktatásunk múltjához és jelenéhez.* In: Szeged. Szerk.: Tandí Lajos. 2006. február. 5–6. p.
3. *A nagyváradi ítélőtábla felállítása (1890–1891).* In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Mezey Barna és Révész T. Mihály. Budapest, 2006. 12–31. p.
4. *A gazdasági regionalizmus kialakulása Kelet-Magyarországon és Erdélyben (1850–1880).* In: *Régiók Magyarországon egykor és most. Két adalék.* = Acta Juridica et Politica Szeged. Tom. LXVIII. Fasc. 1. Szeged, 2006. 4–22. p.
5. *A régiók Magyarországa a 21. század elején.* In: *Régiók Magyarországon egykor és most. Két adalék.* = Acta Juridica et Politica Szeged. Tom. LXVIII. Fasc. 1. Szeged, 2006. 22–45. p.
6. *A szegedi közigazgatás alapintézményei 1945 és 1990 között.* = Acta Juridica et Politica Szeged. Tom. LXXI. Fasc. 1. Szeged, 2008. 3–47. p.
7. *A polgári haszonvételi jogok szabályozása Debrecenben a népképviselő korában (1848–1871).* In: Reformator iuris cooperandi. Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Bobvos Pál. Szeged, 2009. 11–28. p.
8. *A szovjet típusú közigazgatás Kelet- és Közép-Európában.* In: Jogtörténeti Szemle. Szerk.: Élesztős László. 2009. 3. szám. 1–9. p.
9. *A debreceni közgyűlés és működése 1861-ben.* In: Mezővárosaink jogélete a 18–19. században. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 2. Szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2010. 9–17. p.
10. *Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter emlékezete.* In: Jogtudományi Közöny. Szerk.: Vörös Imre. 2010. június. (6. szám) 318–320. p.
11. *A választási bíráskodás dualizmuskori intézménytörténetéhez. Szilágyi Dezső első bifurkációs javaslata (1891).* In: Emlékkönyv Dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk.: Homoki-Nagy Mária, Balogh Elemér. = Acta Juridica et Politica Szeged. Tom. LXXIII. (Fasc. 1.) Szeged, 2010. 9–29. p.
12. *Hódmezővásárhely szervezési és működési szabályzatának ügye a két világháború között.* In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2010. Szerk.: Kovács István és Varsányi Attila. Hódmezővásárhely, 2011. 161–173. p.
13. *A bírói hatalom gyakorlásának jogszabályi változásai a dualizmus korában (1890–1914).* In: Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. (IV. Szegedi Jogtörténeti Napok.) Szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2011. 9–21. p.
14. *A magánjogi községi bíráskodás Magyarországon, különös tekintettel Hódmezővásárhelyre (1877–1944).* In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2011. Szerk.: Kovács István és Presztóczi Zoltán. Hódmezővásárhely, 2012. 25–40. p.
15. *A bírák helyzete a középkori német jogkönyvekben és az angol szokásjogban.* In: Jogtudományi Közöny. Szerk.: Vörös Imre. 2012. május. (5. szám) 233–239. p.
16. *Az állami telepítések jogi szabályozása Magyarországon a dualizmus korában, különös tekintettel a Délvidékre.* In: Acta Universitatis Szegediensis. FORVM Szeged. Főszerk.: Homoki-Nagy Mária. 2012. 1. szám. 5–32. p.

-
17. *Szeged Megyei Város tanácsainak lakásgazdálkodása 1971 és 1990 között.* In: A jó állam aspektusai, perspektívái. Az önkormányzatok változó gazdasági, jogi környezete. Szerk.: Papp Tekla. = *Lectiones Iuridicae 5.* /A Pólay Elemér Alapítvány kiadványa. Sorozatszerk.: Balogh Elemér/ Szeged, 2012. 67–76. p.
 18. *Szeremlei Sámuel vásárhely-történeti munkái a nagymonográfiája kiadása előtt.* In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2012. Szerk.: Kovács István és Presztóczki Zoltán. Hódmezővásárhely, 2013. 29–36. p.
 19. *Szilágyi Dezső, Lehoczky Kálmán és a pozsonyi ítélőtábla szervezése.* In: Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Máthé Gábor, Révész T. Mihály, Gosztonyi Gergely. Budapest, 2013. 13–21. p.
 20. *Nevezhetetlen ambíciók feszítik. Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter emlékére (OTKA K 101735).* In: Élet és Tudomány. 2013. június 21. (25. szám) 777–779. p.
 21. *A községi bíraskodás és az 1911. évi Polgári perrendtartás.* In: A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon. (V. Szegedi Jogtörténeti Napok) Szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2013. 9–19. p.
 22. *Önkormányzat és/vagy demokratikus centralizmus a szocialista államokban, különös tekintettel Magyarországra.* In: Papp Tekla – Antal Tamás (szerk.): Az alapjogvédelem nemzeti, nemzetközi és jogösszehasonlító aspektusai. = *Lectiones Iuridicae 8.* /A Pólay Elemér Alapítvány kiadványa. Sorozatszerk.: Balogh Elemér./ Szeged, 2013. 13–21. p. [Sajtó alatt.]
 23. *A szabad királyi városokról szóló javaslatok az utolsó rendi országgyűlésen és az 1848:XXIII. tc. keletkezése.* In: Emlékkönyv Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk.: Balogh Elemér, Homoki-Nagy Mária. = *Acta Juridica et Politica Szeged.* Tom. LXXV. Szeged, 2013. 21–40. p. [Sajtó alatt.]
 24. *Az esküdtszék történetének rövid foglalata.* In: *Acta Universitatis Szegediensis. FORVM Szeged.* Főszerk.: Homoki-Nagy Mária. 2013. 2. szám. [Közlésre elfogadott kézirat.]
 25. *Ranulf Glanvill jogkönyve és az angol esküdtszék felemelkedése a 12. században.* [2013., kézirat.]
 26. *A szegedi királyi biztosság közjogi háttere (1879–1883).* [2013., kézirat.]
 27. *Adalék a dél-alföldi telepítések és Bodófalva történetéhez.* [2013., kézirat.]

d) TANULMÁNYOK IDEGEN NYELVEN

1. *Reforms of the Judicial System in the Era of Dezső Szilágyi.* In: *Ius et legitimatio.* Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Szabó Imre. Szeged, 2008. 9–16. p.
2. *The Jury in Hungary.* In: *Зборник Радова (Collected Papers).* Главни уредник (Editor in chief): Др Драгиша Дракић (Dr. Dragisa Drakic). XLII. 1–2/2008. Novi Sad Faculty of Law; Novi Sad, Serbia, 2008. pp. 927–939.
3. *Soviet-Type Public Administration in Eastern and Central Europe.* In: *Studii și Cercetări Juridice Europene.* Volumul Conferinței Internaționale a Doctoranzilor în Drept organizată de Facultatea de Drept și Științe Administrative din cadrul Universității de Vest din Timișoara, 16–18 iulie 2009. Timișoara, Romania, 2009. pp. 767–782.
4. *The Codification of the Jury Procedure in Hungary.* In: *The Journal of Legal History.* Vol. 30, No. 3, December 2009. Editor: Neil Jones. (Publisher: Routledge; England, United Kingdom) pp. 279–297.
5. *History of the Institutions of Austrian-Hungarian Consular Jurisdiction.* In: *East European and Russian Yearbook of International and Comparative Law 2008–2009.* Vols. 2–3. Editor: William E. Butler. (Publisher: Pennsylvania State University, Dickinson School of Law, USA) California, USA, 2010, pp. 129–142.
6. *Local Soviets and Councils in the Ex-Socialist European States with Special Regard to Hungary (1950–1990).* In: *Hungarian Studies.* Vol. 24, No. 1, June 2010. Editor in chief: Mihály Szegedy-Maszák. (Publisher: Akadémiai Kiadó, Budapest) pp. 135–166.
7. *Organisation of the Appeal Court in Timișoara (1890–1891).* In: *Studii și Cercetări Juridice Europene.* Conferința Internațională a Doctoranzilor în Drept. Timișoara – aprilie 2010. Redactor: Ioana Mogoș, Monica Stoian. Timișoara, Romania, 2010. Volumul II. (Drept public) pp. 44–55.

-
8. *Socialist Councils and Representation in the People's Republic of Hungary (1949–1989)*. In: *Parliaments, Estates and Representation*. Vol. 30, No. 2, November 2010. (Published for the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions. Publisher: Routledge; England, United Kingdom) pp. 113–128.
 9. *A Historical Institution: Consular Jurisdiction with Special Regard to the Austro-Hungarian Monarchy*. In: Radu I. Motica, Lucian Bercea, Viorel Pasca (Editors): *Conferinta Internationala Bienala / Biennial International Conference Timisoara, Universul Juridic*. Bucharest, Romania, 2011, pp. 15–29.
 10. *Democratic Centralism and the Party Guidance of Soviet Type Councils in Communist Hungary (1950–89/90)*. In: *Parliaments, Estates and Representation*. Vol. 32, No. 2, November 2012. (Published for the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions. Publisher: Routledge; England, United Kingdom) pp. 154–170.
 11. *Reforms of the Municipal Public Administration in Hungary between the World Wars*. In: *Harmonisation of Serbian and Hungarian Law with the European Union Law / A szerb és a magyar jog harmonizációja az Európai Unió jogával*. Editor in chief: Dr. Ranko Keča. Novi Sad, Serbia, 2013, pp. 617–627.

e) KÖNYVSZERKESZTÉS (TELJES TANULMÁNYKÖTETEK)

1. BOTH ÖDÖN: *Reform és forradalom. Egybegyűjtött írásk Magyarországn alkotmány- és jogtörténetéből 1790–1849*. Antal Tamás közreműködésével közreadja Ruzsoly József. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 26. Sorozatszerk.: Balogh Elemér. Szeged, 2009. [517 p.]
2. BLAZOVICH LÁSZLÓ: *Demográfia, jog és történelem. Válogatott tanulmányok*. Szerk.: Antal Tamás. = Délalföldi évszázadok 31. Sorozatszerk.: Biernacki Karol. Szeged, 2013. [458 p.] [Sajtó alatt]
3. *Az alapjogvédelem nemzeti, nemzetközi és jogösszehasonlító aspektusai*. Szerk.: Papp Tekla, Antal Tamás. = *Lectioes Iuridicae 8. /A Pólay Elemér Alapítvány kiadványa*. Sorozatszerk.: Balogh Elemér./ Szeged, 2013. [121 p.] [Sajtó alatt.]

f) KÖNYVSZERKESZTÉS (NEM TELJES KIADVÁNYOK)

1. BOTH ÖDÖN: *A hazai reformkori büntetőjog-történet kutatásának szükségessége és lehetőségei*. Közli ifj. Both Ödön és Antal Tamás. In: *Emlékkönyv Dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szerk.: Homoki-Nagy Mária és Balogh Elemér. = *Acta Juridica et Politica Szeged*. Tom. LXXIII. (Fasc. 14.) Szeged, 2010. 217–226. p.
2. *A XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójába nevezett pályamunkák összefoglalói*. Szerk.: Bóka János és Szigeti Tamara. A professzori életrajzokat összeállította: Antal Tamás. Szeged, 2013. [326 p.]

g) LEKTORI TEVÉKENYSÉG

1. HEKA LÁSZLÓ: *Szerbia állam- és jogtörténete*. Szeged, 2005. [244 p.]
2. HEKA LÁSZLÓ: *A szláv népek joga*. = A Pólay Elemér Alapítvány tansegédletei. Sorozatszerk.: Balogh Elemér. Szeged, 2006. [423 p.]
3. HEKA LÁSZLÓ: *Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségében*. I. rész: A déli szlávok és a Balkán. = A Pólay Elemér Alapítvány tansegédletei. Sorozatszerk.: Balogh Elemér. Szeged, 2010. [206 p.]
4. HEKA LÁSZLÓ: *Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségében*. II. rész: Társadalmi, etnikai, vallási és politikai viszonyok a Balkán térségében. = A Pólay Elemér Alapítvány tansegédletei. Sorozatszerk.: Balogh Elemér. Szeged, 2010. [300 p.]

-
5. HEKA LÁSZLÓ: *Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségében*. III. rész: A konfliktus kialakulása. = A Pólay Elemér Alapítvány tansegédletei. Sorozatszerk.: Balogh Elemér. Szeged, 2010. [221 p.]
 6. MOLNÁR ISTVÁN: *Jogi alapismeretek technológiaalapú vállalkozásoknak*. = Fundamenta Fontium Juris 3. /Pólay Elemér Alapítvány. Sorozatszerk.: Balogh Elemér./ Szeged, 2013. [171 p.]

h) RECENZÍÓK

1. *Nevek – történelmi háttérrel. A tanácsrendszer adatai Csongrád megyében és Szegeden*. In: Szeged. Szerk.: Tandi Lajos. 2007. június. 10. p. (ism.)
2. *A szokásjogtól a szláv törvényekig. Heka László: A szláv népek joga*. In: Jogtörténeti Szemle. Szerk.: Élesztős László. 2007. 2. szám. 57–58. p. (ism.)
3. *A tanácsrendszer adatai Csongrád megyében és Szegeden*. In: Levéltári Szemle. Szerk.: Csóti Csaba. 2008/3. szám. 91–93. p. (ism.)
4. *A szláv jogrendszerek múltja és jelene (Heka László)*. In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2008. [2009.] 44–46. p. (ism.)
5. *Szilágyi György: Tápé, a szegedi városrész*. In: Szegedi Műhely. Szerk.: Péter László. 2009. 4. szám. 334–336. p. (ism.)
6. *Egy tudós hagyatéka. Előadások Polner Ödönről*. In: Szeged. Szerk.: Tandi Lajos. 2010. május. (5. szám) 40–41. p. (ism.)
7. *A Sváb tükör. Közreadja Blazovich László és Schmidt József*. In: Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. 2011. 5. szám. 1271–1273. p. (ism.)
8. *„Mennél inkább változik, annál inkább ugyanaz.” Ismertetés Józsa Zoltán Változó közigazgatás című könyvéről*. In: Új Magyar Közigazgatás. 2011. november. (11. szám) 56–58. p. (ism.)
9. *Báthory Gábor és kora*. In: Bagaméri Krónika. Szerk.: Ruzsoly József. 2012. december 31-i szám. [2013.] 89–90. p. (ism.)

i) EGYÉB KÖZLEMÉNYEK

1. *„Ki tilthatja, hogy nevetve mondjam meg az igazat?” Beszélgetés dr. Cséka Ervin emeritus professzorral*. In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2005. [2006.] 26–28. p.
2. *Önkormányzatok és régiók. Beszélgetés Dr. Józsa Zoltán egyetemi docenssel*. In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2007. [2008.] 43–47. p.
3. *Laureatus Academiae. Beszélgetés Molnár Imre emeritus professzorral*. In: Dialógus. Szerk.: Balogh Elemér. 2007. [2008.] 36–39. p.
4. *Mi fán terem a királyság? Az interjú szövegét összeállította: Hardi Péter*. In: Szabad Föld. 2011. január 14. (2. szám) 4–5. p.

C) Tudományos és szakmai előadások, 2006–2013.

1. HEKA LÁSZLÓ: *Szerbia állam- és jogtörténete*. = Felszólalás az SZTE Állam- és Jogtudományi Karának könyvbemutatóján. Szeged, 2006. március 30.
2. *Az esküdtsek egykor és most*. = Felszólalás „A Magyar Tudomány Ünnepe” alkalmából rendezett „A jognak asztalánál” című konferencián. Szeged, 2007. november 15.
3. *Az esküdtzéki eljárás kodifikációja Magyarországon*. = Előadás az SZTE Magyar Jogtörténeti Tanszéke által szervezett kodifikációtörténeti konferencián. Szeged, 2007. november 16.

-
4. *Historia est magistra vitae. A jogtörténet helye a mai jogrendszerben.* = Előadás a szegedi Közéleti Kávéház rendezvénysorozatán. Szeged, 2007. december 11.
 5. *Szilágyi Dezső emlékezete.* = Felszólalás a Szilágyi község alapításának 110. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen. Szilágyi (Svilajevo, Szerbia), 2009. augusztus 23.
 6. *A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869: IV. tc. első novellája.* = Előadás a „IV. Szegedi Jogtörténész Napok” című rendezvényen az SZTE Magyar Jogtörténeti Tanszékének szervezésében. Szeged, 2009. november 13.
 7. *A Historical Institution: Consular Jurisdiction with Special Regard to the Austro-Hungarian Monarchy.* = Lecture on the biannual international legal conference of the Faculty of Law and Administrative Sciences of the West University of Timișoara. Timișoara, Romania, 29th October 2010.
 8. *A községi bíraskodás jogintézményei és az 1911. évi Polgári perrendtartás.* = Előadás az „V. Szegedi Jogtörténész Konferencia” keretében az SZTE Magyar Jogtörténeti Tanszékének szervezésében. Szeged, 2011. november 24.
 9. *The Legal Status of Judges in the German ‘Spiegels’ and in the Medieval English Common Law.* = Vorlesung an dem Rechtshistorische Konferenz: Der Schwabenspiegel und andere Rechtsbücher im Donau-Gebiet. (Universität Szeged und das Regionalzentrum der Ungarischen Akademie der Wissenschaften) Szeged, 1–2. März 2012.
 10. *Szeged Megyei Város tanácsainak lakásgazdálkodása 1971 és 1990 között.* = Felszólalás „Az önkormányzatok változó gazdasági, jogi környezete és a ‘jó állam’ aspektusai, perspektívái” című konferencián az MTA SZAB JSZ Gazdasági Jogi Munkabizottsága szervezésében. Szeged, 2012. április 26.
 11. *Szeremlei Sámuel helytörténeti munkássága a monográfiája előtt.* = Felszólalás a Hódmezővásárhely monográfusa, Szeremlei Sámuel születésének 175. évfordulója alkalmából tartott emlékülésen, a reformátusok hetéhez kapcsolódva, a Bethlen Gábor Református Gimnázium és a Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság szervezésében. Hódmezővásárhely, 2012. október 26.
 12. *Reforms of the Municipal Public Administration in Hungary, 1919–1929.* = Lecture on the international scientific conference within the project „Harmonization of Serbian and Hungarian (domestic) law with the European Union Law and cross-border cooperation”. Novi Sad, Serbia, 14th December 2012.
 13. *Önkormányzás és/vagy demokratikus centralizmus a szocialista államjogokban a 20. század második felében.* = Felszólalás „Az alapjogvédelem nemzeti, nemzetközi és jogösszehasonlító aspektusai” című, az MTA SZAB Jogtudományi Szakbizottság Gazdasági Jogi Munkabizottsága által szervezett konferencián. Szeged, 2013. május 9.
 14. *Adalék Szeged szabad királyi város dualizmuskori közigazgatás-történetéhez.* = Felszólalás a „Csongrád megyei levéltári napok” rendezvénysorozatán az MNL Csongrád Megyei Levéltára szervezésében. Makó–Szeged, 2013. október 7–8.

Szeged, 2013. október 10.

DR. ANTAL TAMÁS PHD
egyetemi adjunktus
Európai Jogtörténeti Tanszék
Szegedi Tudományegyetem